

DOSTOJNO DELO V PLATFORMNI EKONOMIJI: OKSIMORON NAŠEGA ČASA**1

Povzetek. V zadnjih desetletjih se srečujemo s pospešenim razvojem platformne ekonomije, za katero so značilni novi globalno prisotni in z informacijsko in telekomunikacijsko tehnologijo podprti načini organizacije dela. Nova ekonomska ureditev in z njo povezane družbene spremembe doživljajo v družboslovju različne odzive. V pričujočem prispevku bomo soočili nekatere pozitivne ocene in bolj kritične analize in ocene preučevanega fenomena. Na osnovi metaanalize nekaterih vidnejših oblik dela na platformah in uporabe koncepta dostojnega dela Mednarodne organizacije dela, ugotavljamo, da delo na platformah ne prispeva k doseganju standardov dostojnega dela in povečuje prekarizacijo dela.

Ključni pojmi: platformna ekonomija, delo na platformah, dostojno delo, MOD, prekarnost

Uvod

V zadnjih desetletjih se srečujemo z novimi načini posredovanja, organizacije in opravljanja plačanega dela v ekonomskem sistemu, katerega lahko poimenujemo platformna ekonomija. Nova globalna (z informacijsko in telekomunikacijsko tehnologijo podprta) ekonomska ureditev in z njo povezane družbene spremembe doživljajo v družboslovju različne odzive. V pričujočem prispevku bomo predstavili pregled pozitivnih in bolj kritičnih analiz preučevanega fenomena. Kljub velikemu pomenu in naraščajočemu obsegu dela, ki se organizira na platformah, tematika še ni bila predmet poglobljene analize v slovenskem znanstvenem prostoru. Ta prispevek želi s kritičnim sociološkim odzivom prispevati k interdisciplinarni razpravi o pomembnem ekonomskem in družbenem fenomenu. Pri

* Dr. Aleksandra Kanjuo Mrčela, redna profesorica, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija; Klavdija Črtalič, magistrica sociologije, Dolenjska cesta 262a, 1291 Škofljica, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

¹ Ob zavedanju pomembnosti in vpliva spolno občutljive rabe jezika bo v prispevku, z namenom manjše obremenjenosti besedila zaradi dosledne rabe obojespolnih izrazov za poimenovanje žensk in moških, uporabljeni moški slovnični spol veljal za naslavljanje obeh spolov. Za veliko pojmov ponujamo tudi informacijo o originalnem, angleškem poimenovanju, ker gre za koncepte, katere v jezik in tudi v delovne prakse vnašamo iz angleško govorečega okolja.

analizi uporabljamo dva z delom povezana koncepta: koncept *dostojnega dela* (MOD, 1999; 2013), ki je pomembna sestavina normativnega okvira sodobne analize dela, in koncept *prekarnosti* (Rodgers in Rodgers, 1989; Kalleberg, 2009; Standing, 2012, 2014; Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2018; Kanjuo Mrčela, 2020), ki govori o negativnih spremembah v svetu dela in je učinkovit instrument analize dejanskega položaja naraščajočega števila delavcev v razvitih kapitalističnih gospodarstvih.

Platformno ekonomijo nekateri vidijo kot odmik od kapitalističnega ekonomskega sistema (Mason, 2015), drugi pa kot njegovo razvojno obliko (Srnicsek, 2017). Za to novo obliko ekonomskega delovanja se uporabljajo različni nazivi, kot so »sodelovalna ekonomija« (Schmid-Drüner, 2016), »delitvena ekonomija« (Lozar, 2018), »sodelovalna potrošnja« (Murillo, Buckland in Val, 2017: 67; Schmid-Drüner, 2016: 2–3). Ta poimenovanja poskušajo zaobjeti ključne spremembe gospodarstva v zadnjih treh desetletjih, s tem da afirmirajo pozitivne potenciale ter vidike digitalizacije in dela na platformah. Opisujejo procese, ki naj bi omogočili večjo avtonomijo pri delu, izboljšali in/ali na boljši način uporabili veščine delavcev, jim odpirali nove zaposlitvene možnosti, povečali sodelovanje med ljudmi ipd. Zagovorniki platformne ekonomije trdijo, da organizacija dela prek platform zagotavlja dvig produktivnosti in ekonomsko rast ter splošno dobrobit družbe. Med drugim naj bi prispevale k zmanjšanju negativnih vplivov na okolje, k izboljšanju dostopa do dobrin in storitev neprivilegiranim posameznikom in posameznicam ter jim omogočile dodaten zaslužek, s katerim naj bi se delež prebivalcev pod pragom revščine zmanjšal (Heylighen, 2017).

Številni raziskovalci platformnega dela pa opozarjajo, da tako organizirano delo predvsem povečuje prekarnost, zmanjšuje število standardnih in spodobnih delovnih mest, prispeva k nižanju socialne varnosti, povečanem nadzoru na delovnem mestu ter večanju neenakosti v družbi, saj spletne platforme ekonomske priložnosti v prvi vrsti omogočajo tistim, ki že imajo nek kapital, in manj tistim, ki so v izhodišču v deprivilegiranem položaju. Opozarjajo tudi, da bo nadaljnja digitalizacija samo še povečevala obseg prekarnega dela, dohodkovne in družbene neenakosti ter povečala moč menedžerskega nadzora. Ker torej novi tip kapitalističnega gospodarstva ne odpravlja neenakih odnosov moči med delom in kapitalom (ampak jih celo pogloblja) in ker temelji na pojavu in širitvi platformnih podjetij in platformnem delu, lahko zanj uporabljamo tudi koncept »platformni kapitalizem« (Srnicsek, 2016; Kenney in Zysman, 2016; Langley in Leyshon, 2017; Murillo et al., 2017). Nekateri govorijo tudi o novi razredni ureditvi, pojavu novega dela oz. nove vrste vladajočega razreda – »vektorijskih kapitalistov«, katerim moč zagotavlja lastninenje in nadzor nad informacijami, a ne nad zemljo in nad sredstvi za proizvodnjo, kot je to bil v primeru prejšnjih kapitalistov (Wark, 2004, 2019).

S sociološke perspektive je pojav zanimiv zaradi večdimenzionalnega vpliva na družbo, na trge delovne sile in na življenja vključenih posameznikov in posameznic. V pričujoči analizi se bomo posebej osredotočili na delovanje platform dela in njihov vpliv na tiste, ki se v delovanje platform vključujejo s svojim delom; tako bomo prispevali k razumevanju novega načina organiziranja gospodarskih dejavnosti. Zanimalo nas bo, ali platforme prinašajo priložnosti za bolj kakovostno delovno in zasebno življenje ali pa ti poslovni modeli vodijo k večanju deleža negotovega dela in k zniževanju blaginje delavcev in delavk. Z analizo podatkov o pozitivnih in negativnih učinkih spletnih platform na trg delovne sile in posameznike, ki ponujajo svoje delo na platformah, želimo odgovoriti na dve raziskovalni vprašanji: 1) Ali je delo na spletnih platformah oblika prekarnega dela? 2) Ali spletne platforme prispevajo k doseganju standardov dostojnega dela?

Analiza temelji na pregledu dostopnih podatkov o nekaterih najvidnejših spletnih platformah ter metaanalizi petih večjih mednarodnih raziskav o delu na spletnih platformah. Članek je sestavljen iz petih delov. V prvem bomo predstavili konceptualno teoretični okvir analize in osrednji predmet raziskovanja. V drugem delu bomo predstavili izbrane spletne platforme dela, na katere smo se osredotočili v raziskovanju platformne ekonomije na osnovi predhodno opravljene kategorizacije spletnih platform. Predstavili bomo pregled statističnih in drugih dostopnih podatkov in rezultatov dosedanjih analiz o razširjenosti, lastnostih ter načinih delovanja spletnih platform dela. V četrtem delu bomo predstavili analizo vpliva spletnih platform dela na družbo in posameznike. Glavna analitična instrumenta pri tej analizi bosta koncepta dostojnega dela Mednarodne organizacija dela (MOD, 1999, 2013) in prekarosti. Delo na platformah bomo analizirali s pomočjo ocene naslednjih dimenzij: stabilnost in varnost zaposlitve, dostojno plačilo, socialna varnost, avtonomija delavcev in razmere pri delu, kot so časovna in prostorska prožnost, delovni čas ter varnost in zdravje pri delu, enakost možnosti in enakovredna obravnava delavcev. V sklepnem delu bomo predstavili glavne ugotovitve analize in odgovorili na zastavljena vprašanja.

Kaj je platformna ekonomija?

Analiza kaže na raznolikost pojmovanj in definicij pojava platformne ekonomije. Vsako izmed poimenovanj poudarja določen vidik pojava. Raznolikost uporabljene terminologije je znak, da imajo platforme že opazne posledice na družbo, trge delovne sile, gospodarstva in posameznike, a da sta obenem dinamika in smer njihovega razvoja še nejasni (Schor in Attwood-Charles, 2017).

Različna poimenovanja pojava imajo tudi različne normativne vidike; jezik, ki ga uporabljamo, neizogibno vpliva na naš način razmišljanja, zato

je skrben izbor termina oz. poimenovanje analiziranega fenomena ena pomembnejših nalog raziskovanja. Pogosto zasledimo uporabo pojmov »ekonomija povpraševanja« (*on-demand economy*), »sodelovalna potrošnja« (*collaborative consumption*), ekonomija »naredi si sam« (*DIY economy*), »delitvena ekonomija« oz. »ekonomija souporabe« (*sharing economy*) (Murillo et al., 2017: 67), »sodelovalna ekonomija« (*collaborative economy*), »platformna ekonomija« (*platform economy*) (Schmid-Drüner, 2016: 2–3) ter »gig ekonomija« (*gig economy*).

Evropski parlament je leta 2016 sprejel termin »ekonomija souporabe« za tisto vrsto ekonomije, ki »... posameznikom omogoča deljenje dobrin in storitev s pomočjo uporabe spletnih platform, informacij in aplikacij komunikacijske tehnologije« (Valant, 2016: 1). Evropska komisija uporablja termin »sodelovalna ekonomija« za »... poslovne modele, kjer so dobrine in storitve, pogosto s strani zasebnih posameznikov, ponujene prek sodelovalnih platform, ki jim omogočajo stik s potrošniki« (Evropska komisija, 2019: 1).

Becker in Rajwani (2016: 8–18) ekonomijo souporabe opredeljujejo kot »... širok sklop ekonomskih aktivnosti, kjer posamezniki z uporabo spletnih aplikacij, ki jih omogočajo platforme, ustvarjajo priložnosti za prodajo, nakup, najem in oddajanje dobrin ter storitev«. Ekonomija »souporabe« je opredeljena kot del kapitalistične družbe ter obenem kot njegova alternativa. Za nekatere je to »neoliberalizem na steroidih« (Murillo in drugi, 2017), za druge zdravilo za hiperpotrošno kulturo (Richardson, 2015: 121). Prednosti ekonomije souporabe vidijo v njenem potencialu za razvoj trajnostno usmerjenega potrošništva, v katerem je vrednost obstoječih virov maksimalno izkoriščena, s čimer se zmanjšajo potrebe po proizvodnji novih ter s tem do zmanjšanja količine odpadkov in smotrnejše izrabe virov (Mair in Reischauer, 2017: 13). Nova ekonomija naj bi s premikom miselnosti od »si, kar imaš v lasti,« k »si to, do česar lahko dostopaš«, torej s premikom iz kulture lastništva v kulturo dostopa, vodila k večji enakosti v družbi (Belk, 2014). Termin »ekonomija povpraševanja« poudarja značilen odmik od tradicionalne ekonomije, ki temelji na ekonomiji ponudbe.

Diani (1992) poudarja demokratično naravo nove ekonomije, ki je ploske strukture in opolnomoča navadne ljudi. Pojav razume kot eno izmed najbolj transparentnih gibanj, ki spodbuja medsebojno zaupanje in je v precejšnji meri bolj vključujoče, pravično in trajnostno kot drugi sektorji v ekonomiji (v Murillo et al., 2017: 3). Novo ekonomijo mnogi razumejo kot orodje za opolnomočenje posameznikov in možnost, da z monetizacijo svojih neizkoriščenih sredstev, časa in veščin postanejo mikropodjetniki (Kessler, 2014 v Dreyer et al., 2017: 89²; Martin, 2016: 149–159).

² Dreyer, B., Lüdeke-Freund, F., Hamann, R. in Facer, K. (2017). Upsides and downsides of the sharing economy: Collaborative consumption business models' stakeholder value impacts and their relation to context. *Technological Forecasting & Social Change*, 125, 87–104.

Medtem ko imajo termini »sodelovalna« ekonomija in ekonomija »souporabe« ter »deljenja« jasno pozitivno konotacijo, termin »gig-ekonomija« opozarja na precej bolj negativne vidike nove ureditve (Evropski parlament, 2017: 21). Izraz »gig« je okrajšava besede »sodelovanje« (*engagement*), ki je bil kot del slenga prvotno uporabljen za glasbene nastope v živo (Partridge et al., 2007: 288; Rouse, 2019), a je kasneje postal oznaka za kratkoročne naloge in delo, ki je običajno opravljeno skoraj sočasno ob samem nastanku povpraševanja (Mair in Reischauer, 2017: 13). Delavci opravljajo naloge, ki so posamično plačane, a z naročniki nimajo sklenjenega delovnega razmerja (*Cambridge Dictionary b.d.*). Številni analitiki (Chappelow, 2019; Dreyer et al., 2017; Schor in Attwood-Charles, 2017; Schor et al., 2017) opozarjajo na nevarnosti gig-ekonomije, ki spodjeda tradicionalno ekonomijo in standardne oblike zaposlitve ter pomeni korak k večanju prekarnih oblik zaposlitev.

Mnogi avtorji (Murillo et al., 2017: 68; Schor in Attwood-Charles, 2017: 2–5; Drahokoupil in Fabo, 2016: 1) opozarjajo, da je konotacija termina »ekonomija souporabe« oziroma »delitvena ekonomija« zavajajoča, saj se izraza »deliti s kom« oziroma »souporabljati s kom« splošno razume kot nekaj altruističnega. Deliti kaj oziroma souporabljati po takšni definiciji ne bi smelo zajemati plačil (Schor in Attwood-Charles, 2017: 2–5). Delovanje na spletnih platformah ni osnovano na deljenju, temveč na monetizaciji človeškega truda in potrošnih dobrin (Kenney in Zysman, 2016: 61–63). Na profitnih platformah so dobrine in storitve izmenjane z denarjem ter z motivom ustvarjanja dobička (Dreyer et al., 2017: 88–89). Transakcije, ki se dogajajo na profitnih spletnih platformah (npr. oddajanje odvečne sobe ali neuporabljenega avtomobila), so standardne tržne transakcije (Schmid-Drüner, 2016: 2–3), spletne platforme pa zgolj podaljšek tržnega mehanizma (Drahokoupil in Fabo, 2016: 1).

Zato avtorji (Kenney in Zysman, 2016: 61–63; Drahokoupil in Fabo, 2016: 2) predlagajo drug termin za označevanje te nove ekonomije, to je »ekonomija spletnih platform« oziroma »platformna ekonomija«. Izraz platformna ekonomija poudarja storitve ujemanja, ki jih platforme opravljajo med ponudniki in potrošniki (Schmid-Drüner, 2016: 2–3). V ospredje so postavljene platforme, ki so najvidnejši in ključni akterji v ekonomiji ter hkrati osnova za njen razvoj (Codagnone et al., 2016: 10; Dyal-Chand, 2015: 248). Termin bo uporabljen tudi v tem besedilu.

Razvoj poslovnega modela platformne ekonomije

Nastanek platformne ekonomije je povezan predvsem z razvojem informacijske in telekomunikacijske tehnologije, ki postaja vse bolj nepogrešljiva tako pri poslovanju podjetij kot tudi v vsakodnevem življenju ljudi (Parker

et al., 2016). Spletne platforme povezujejo »... pravila in infrastrukture, ki olajšujejo interakcije med uporabniki omrežja« (Hagel, 2016). Srnicek (2017: 26–92) platforme na najbolj splošni ravni definira kot digitalne strukture, ki omogočajo interakcijo med skupinami. Platforme igrajo vlogo posrednikov, ki združujejo potrošnike, oglaševalce, ponudnike storitev, proizvajalce in dobavitelje, olajšujejo izmenjavo dobrin in storitev ter s tem ustvarjajo dodano vrednost za vse udeležence. Zagotavljajo odprte, participativne infrastrukture in obenem določajo njihova pravila upravljanja (Parker et al., 2016: 1–6).

Srnicek (2017) meni, da so razvoj platformne ekonomije determinirali predvsem globalna kriza v 70. letih, tako imenovani dot.com bum v 90. letih in gospodarska kriza, ki je svoj vrh dosegla leta 2008. Po drugi svetovni vojni je bilo gospodarstvo zaznamovano z množično proizvodnjo, visoko trajno zaposlenostjo in vključenostjo delavcev v sindikate, s čimer je bilo vzpostavljeno ravnovesje moči med delavci in kapitalisti, ter aktivno državo blaginje. Konkurenca velikih gospodarstev predvsem Združenih držav Amerike, Japonske in Nemčije ter proizvodna nasičenost sta pripeljali do gospodarske krize v 70. letih. Pritiski nižanja cen so povzročili nižanje stroškov dela, predvsem z nižanjem plač ter najemanjem zunanje cenejše delovne sile (*outsourcing*). S pojmom »dot.com bum« oziroma »internetni bum« označujemo obdobje spekulativnih investicij v spletna podjetja, ki je vrh doseglo med letoma 1995 in 2000. Pritok kapitala v 90. letih je omogočil razvoj informacijsko-komunikacijske infrastrukture in z njo razvoj digitalne ekonomije (Srnicek, 2017: 9–35, Drahekoupil in Fabo, 2016: 2). Tudi tradicionalna podjetja so sodelovala pri spodbujanju razvoja platform, saj so v njih videla potencialno uspešen poslovni model. Drastično znižanje transakcijskih stroškov zaradi informacijsko-komunikacijske tehnologije je spodbudilo zunanje izvajanje storitev (Srnicek, 2017: 9–35). Tretja socio-ekonomska spodbuda razvoju platformne ekonomije je po Srniceku gospodarska kriza, ki je svetovno ekonomijo zajela v prejšnjem desetletju. Z namenom doseganja ekonomske rasti in za to nujno potrebne visoke stopnje potrošnje so v ZDA umetno podpihovali pretok denarja, s čimer se je ustvarjal balon, ki je zaradi znižanja premoženja gospodinjstev in neplačevanja nepremičninskih kreditov počil (Srnicek, 2017: 9–35). Da bi ZDA rešile finančni sektor, je država prevzela breme in poglobila svoj deficit. Podobno se je zgodilo tudi v EU. Posledica je bilo okolje nizkih obrestnih mer (Elliot, 2011), kar je investitorje z željo po višjih donosih usmerilo k investicijam v visoko tvegane naložbe, v takrat še nedobičkonosna in nedokazano uspešna tehnološka podjetja oz. digitalno ekonomijo (Srnicek, 2017: 9–35). Poleg finančne spodbude, ki je pospešila razvoj platformne ekonomije, je gospodarska kriza ustvarila še »rezervno armado delovne sile«. Srnicek ugotavlja, da je »vse od propada komunizma prisoten trend proletarizacije in večanja presežka delovne

populacije – brezposelnih oziroma prekarno zaposlenih» (Srnicek, 2017: 9–35); njihovo število je s krizo leta 2008 močno naraslo. Znižanje dohodkov in prihrankov gospodinjstev ter povečanje dolgov je mnogo posameznikov prisililo v to, da sprejmejo kakršnokoli delo (Arnold in Bongiovi, 2013).

Eksponentno rast platformne ekonomije, še posebej v zadnjem desetletju (Hunte et al., 2018), ilustrirajo naslednji podatki. Leta 2009 je bila med prvimi osmimi javnimi delniškimi družbami z največjo tržno kapitalizacijo v svetu le ena spletna platforma (Microsoft; The Economist, 2009), v prvem četrtletju 2019 pa je bilo v prvi osmerici podjetij že šest spletnih platform (Microsoft, Apple, Amazon, Alphabet – Google, Facebook, Alibaba Group) (FXSSI, 2019). Parker in soavtorji (2016: 6–16) razloge za uspešnost in hitro rast platform vidijo v novem poslovnem modelu in načinu ustvarjanja dodane vrednosti. Tradicionalni sistemi ustvarjajo »linearno dodano vrednost« skozi postopen proces – od oblikovanja, proizvodnje, ponudbe produkta na trgu do potrošnika. Na platformah pa so proizvajalci, potrošniki in platforme v sočasnih interakcijah, pri čemer z uporabo tehnologije ustvarjajo kompleksno matriko dodane vrednosti.

Skokovit porast produktivnosti spletnih platform izvira iz uporabe novih virov za ustvarjanje dodane vrednosti, kot so splet 2.0, ki je enosmerno komunikacijo spremenil v internetno interakcijo (Srnicek, 2017: 36–92), komercializacija interneta, množična uporaba pametnih telefonov, razvoj zaupanja na spletu in razvoj globalnih spletnih socialnih omrežij (Becker in Raywani, 2016: 18–44). Sodelovanje uporabnikov na spletnih platformah je postalo pomemben kanal participacije v ekonomskem dogajanju in na trgu delovne sile. Z deljenjem neizkoriščenih nepremičnin, strojev, prevoznih sredstev, svojega časa in veščin si posamezniki zagotovijo (dodaten) dohodek. Osrednja značilnost platform je njihova vloga posrednika med uporabniki platform – med ponudbo in povpraševanjem (Schmid-Drüner, 2016: 1–2). Platforme s tehnologijo in z zagotavljanjem storitev za zmanjševanje tveganj pri tržnih transakcijah nižajo transakcijske stroške, kar se odraža v njihovi priljubljenosti pri uporabnikih (Drahokoupil in Fabo, 2016: 2). Nižanje stroškov z vitko proizvodnjo in nižanje stroškov delovne sile sta med najpomembnejšimi lastnostmi poslovnega modela platformne ekonomije. Gre za izjemno učinkovit način akumuliranja in koncentracije kapitala, ki leži v osrčju profitabilnosti platform.

A produkti in storitve, ki so predmet trgovanja na spletnih platformah, niso edini vir dodane vrednosti. Vloga posrednika platformam ne zagotavlja zgolj dobička v obliki provizij od opravljenih transakcij med uporabniki, temveč s seboj prinaša tudi privilegij dostopa do spremljanja in zbiranja podatkov o aktivnostih uporabnikov (Srnicek, 2017: 36–92), to je dostop do informacij, ki so ključni vir vrednosti v platformni ekonomiji. Uporabniki jih spletnim platformam zagotavljajo s svojimi aktivnostmi, predvsem nevede,

platforme pa so eno izmed najučinkovitejših orodij za pridobivanje, analiziranje, monopolizacijo in uporabo velikih količin podatkov. Podatke uporabljajo za optimizacijo proizvodnih procesov, za razumevanje potrošnikovih preferenc, za snovanje novih produktov in storitev ter za prodajo informacij oglaševalcem (Srnicek, 2017: 36–92).

Zbiranja podatkov se lotevajo na več načinov. Eden izmed njih je vzpostavljane navzkrižnih podružnic (*cross subsidiaries*), s katerimi platforme pridobivajo nove uporabnike in določajo področja, s katerih želijo pridobivati informacije. Sistem navzkrižnih podružnic z namenom pridobivanja novih uporabnikov sicer pomeni odmik od logike vitkega poslovnega modela. Platforme na eni strani ponujajo cenovno ugodno oziroma brezplačno storitev, katerih prvotni namen je pridobivanje novih uporabnikov. Na drugi strani iste platforme na trgu ponujajo visokocenovne storitve, kjer z dobičkom pokrivajo izgube brezplačnih storitev. Primer takšnega delovanja ima Alphabet oziroma Google, ki ponuja brezplačno uporabo elektronske pošte in oglasni prostor višjega cenovnega razreda (Srnicek, 2017: 36–92). Z navzkrižnimi podružnicami platforme ustvarjajo dostop do informacij z različnih področij. Platforma, ki se prva pojavi na določenem področju, pridobi konkurenčno prednost. Zato platforme stremijo k pridobivanju infrastrukture, s katero si zagotovijo dostop do čim večjega obsega informacij (Srnicek, 2017: 93–166). Vzpostavljane navzkrižnih podružnic podpira rast platform na še en način. Platforme jih namreč uporabljajo za dosego pojava, ki je glavni motor skokovite rasti ekonomije in ena izmed njenih glavnih značilnosti – to je mrežni učinek (*network effect*). Več kot imajo platforme uporabnikov, večjo vrednost imajo za vsakega uporabnika. Platforma Facebook je postala glavno družbeno omrežje ravno zaradi velikega števila uporabnikov (Srnicek, 2017: 36–92).³ Za uspešno obvladovanje mrežnih

³ Nieborg in Poell (2018: 4279–4280) v platformni ekonomiji prepoznavata pomembno vlogo tako imenovanega dvosmernega mrežnega učinka, kjer povečevanje uporabnikov na eni strani trga pomeni povečevanje števila uporabnikov tudi na drugi. Razlikujeta med štirimi vrstami mrežnih učinkov glede na to, ali se vzročno-posledični proces odvija na isti ali na nasprotnih straneh trga, torej ali gre za neposredni ali posredni učinek, ter glede na vrsto posledic, ki jih učinki prinašajo. O neposrednih mrežnih učinkih govorimo, kadar delovanje ene strani trga vpliva na ostale uporabnike z iste strani trga. Kadar delovanje ponudnikov vpliva na ostale ponudnike oziroma kadar delovanje potrošnikov vpliva na ostale potrošnike. S posrednimi mrežnimi učinki se označuje pojav, kadar delovanje ene strani trga prinaša posledice nasprotni strani. Do pozitivnega neposrednega mrežnega učinka, to je s posledicami na isti strani trga, prihaja, kadar ob večanju števila uporabnikov na eni strani nastaja dodana vrednost za uporabnike na isti strani trga (Parker et al., 2016: 16–34). Uspeh Facebooka je primer pozitivnega mrežnega učinka, ki se odvija na isti strani trga (Nieborg in Poell, 2018: 4279). Mrežni neposredni učinek je lahko tudi negativen. Kadar število uporabnikov Uberja na strani povpraševanja močno zraste brez hkratnega povečanja števila ponudnikov prevoza, to za stran povpraševanja pomeni manj možnosti, da dobijo prevoz v kratkem času, kar posledično predstavlja padec vrednosti v očeh uporabnikov. Tretja vrsta mrežnega učinka je neposredni pozitivni mrežni učinek. Primer takšnega učinka je porast povpraševanja na spletni platformi Amazon, ki zato privabi dodatne uporabnike na strani ponudnikov. Primer neposrednega negativnega

učinkov platforme oblikujejo drugačna strukturo od tradicionalnih podjetij. Vrednost platform ni v njihovem lastnem kapitalu, temveč v kapitalu, ki ga imajo njeni uporabniki. Za razliko od industrijskih kapitalistov, ki so krepili svojo moč na podlagi povečevanja obsega ponudbe (z večanjem učinkovitosti proizvodnje, nižanjem stroškov na proizvodno enoto in povečevanjem števila proizvedenih produktov in storitev), se v obdobju interneta in platformne ekonomije moč krepi s povečevanjem obsega povpraševanja. Strategije se zato preusmerjajo od nadzora internih redkih virov h grajenju velikih skupnosti in upravljanju zunanjih virov (Parker et al., 2016: 6–16). Platforme ostajajo vitke, brez večjih lastnih sredstev, dostop do redkih virov pa si zagotavljajo prek nadzora nad programsko opremo, strežniki, podatkovnimi centri in pametnimi telefoni (Srnicek, 2017: 36–92).

Spodbujanje mrežnih učinkov krepi monopolizacijo, ki je ena pomembnih značilnosti platformne ekonomije. Gre za logiko »zmagovalec dobi vse«, saj se z mrežnimi učinki reproducira in utrjuje moč že dominantnih udeležencev na trgu (Murillo et al., 2017: 69). Mrežni učinek pogosto pomeni tudi, da tisti, ki prvi vstopijo na določeno področje, ohranjajo svojo vodilno vlogo v industriji (Srnicek, 2017: 93–116). Owyang (v Murillo et al., 2017: 69) ugotavlja, da imajo vodilne platforme običajno nadzor nad vsaj polovico aktivnosti na določenem področju; npr. prek Kickstarterja poteka 57 % vseh transakcij na področju množičnega financiranja; prek platforme Craigslist je opravljeno 65 % vseh profesionalnih storitev, ki se sklepajo v platformni ekonomiji; Ubervozniki opravijo 86 % voženj, dogovorjenih prek spletnih platform. Pogosto se platforme tudi povezujejo, da bi dosegale večkratne mrežne učinke. Za platformno ekonomijo je značilna tudi gradnja zaprtih ekosistemov dobrin in storitev, s katerimi blokirajo konkurenco. S t.i. »ustvarjanjem lijakov« (*fun-nelling*) platforme onemogočajo ali otežujejo uporabo alternativnih platform in tako skušajo uporabnike narediti odvisne in obenem vse podatke zakleniti na lastno platformo. Najuspešnejše v omenjeni strategiji je podjetje Apple, ki svoje naprave in programe oblikuje po načelu močne soodvisnosti in nekompatibilnosti z drugimi alternativami (Srnicek, 2017: 93–116).

Platformna ekonomija je danes najbolj razvita v industrijah, v katerih so informacije ključni predmet trgovanja, kot so na primer mediji, a Srnicek (2017: 1–5) ugotavlja, da se platformna ekonomija lahko razširi praktično na vse industrije, saj informacije o vedenju potrošnikov, cenah in tržnih trendih pomenijo vir konkurenčnosti. Platformna ekonomija se razvija v industrijah z visoko fragmentiranostjo in informacijsko asimetrijo, kjer prispeva k agregaciji trgov, znižanju stroškov iskanja dobrin in storitev ter posledično

mrežnega učinka je prekomerno povečanje števila oglaševalcev in njihovih oglasov na spletni platformi, ki zaradi prenasitosti z oglasi na stran uporabnikov deluje odbijajoče in lahko vodi do upada uporabe platforme.

k višji učinkovitosti. V nekaterih industrijah pa so možnosti razvoja platform otežene. Za visoko regulirane in nadzorovane industrije, kot sta zdravstvo in bančništvo, platforme trenutno pomenijo visoko tvegan poslovni model, saj napake v teh industrijah pomenijo visoke stroške. Strošek napačne diagnoze bolnika je namreč viden kot precej višji od stroška prikazovanja neprimerne vsebine na medijski platformi.⁴ Počasnejši razvoj platform lahko pričakujemo tudi v tistih industrijah, kjer informacije ne predstavljajo glavnega vira vrednosti. To so kapitalsko intenzivne industrije, kmetijska industrija, rudarstvo, nafta in plin.

Poslovnega modela platform se ne poslužujejo zgolj nova podjetja, temveč tudi vse več tradicionalnih podjetij, in sicer kot dopolnilo obstoječim storitvam (Murillo et al., 2017: 67–69). O hitri rasti ekonomije priča podatek, da je platformna ekonomija v petih sektorjih, kjer so platforme najpogostejše prisoten poslovni model, leta 2013 ustvarila za 15 milijard prihodkov od prodaje. Za leto 2025 je napovedana rast prihodkov na 335 milijard dolarjev (PwC 2015 v Becker in Raywani, 2016: 2). V Evropi je platformna ekonomija leta 2016 dosegala prihodke v višini 17 milijard dolarjev; 17 % prebivalstva EU je eno izmed platform uporabilo vsaj enkrat (Drahokoupil in Fabo, 2016: 3). Kiesling in soavtorji (2018) ugotavljajo, da je leta 2014 v platformni ekonomiji sodelovalo 6,6 % prebivalstva EU, leta 2019 pa že 31,4 %; za leto 2022 napovedujejo 37,3-odstotno vključenost prebivalstva v platformno ekonomijo.

V obstoječi literaturi obstajajo različne kategorizacije platform. Drahokoupil in Fabo (2016: 2) spletne platforme delita na dve skupini glede na tip ponudbe. Na tiste, ki povpraševalcem omogočajo dostop do dobrin in lastnine ponudnikov, ter na tiste, ki povpraševalcem omogočajo dostop do dela in storitev ponudnikov. Primer prvega tipa platforme je Airbnb, ki ponudnike nastanitvenih kapacitet povezuje z iskalci. Primer drugega tipa je Uber, ki ponuja storitve prevoza. Druga delitev, po Drahokoupilu in Fabou (2016: 2), je glede obsega delovanja platform. Nekatere platforme sodelujejo pri organizaciji lokalnega trga dela in pri izmenjavi dobrin na lokalni ravni. Druge platforme sooblikujejo trg delovne sile in omogočajo tržno izmenjavo dobrin na globalni ravni.

Srncek (2017: 36–92) prepozna pet tipov platform:

1) Oglaševalske platforme zbirajo in analizirajo podatke o uporabnikih in njihovih spletnih iskanjih ter prodajajo rezultate oglaševalskim agencijam (npr. največjima spletnima platformama Alphabet in Facebook prodaja informacij še vedno pomeni glavni vir zaslužka).

⁴ Ta ocena je utemeljena na dejstvu deprofesionalizacije (izgube moči profesionalnih skupin, utemeljene na specifičnem znanju) na mnogih področjih v sodobni družbi, med katerimi sta tudi novinarsko in ostalo delo v medijih. Upad profesionalne moči se kaže v slabši kakovosti in nižanju standardov sprejemljivega. Na žalost se že kaže, da tudi trdnjave profesionalnosti, kot je npr. medicina, niso izključene iz trenda deprofesionalizacije.

2) Oblačne platforme služijo z oddajanjem svoje programske in strojne opreme (npr. AmazonWebServices, ki omogoča zunanje izvajanje večine IT-nalog podjetij: storitev na področju shranjevanja in računalniških zmogljivosti, razvoj programskih orodij, operacijske sisteme in aplikacije).

3) Industrijske platforme proizvajajo strojno in programsko opremo za potrebe transformacije tradicionalnih proizvodnih procesov v spletne procese. Rezultati pa so nižji stroški dela, energije, vzdrževanja, višja kvaliteta, časovna učinkovitost in kostumizacija proizvodov v skladu s potrebami potrošnikov.

4) Produktne platforme sicer imajo lastna sredstva, dobiček pa ustvarjajo z oddajanjem teh sredstev drugim platformam. Služijo z najemninami ali članarinami (Srnicek, 2017: 36–92). Primer takšnega podjetja je slovensko podjetje, ki skupnosti uporabnikov storitve Avant2Go ponuja najem električnih avtomobilov in s tem spodbuja logiko souporabe avtomobilov (*car sharing*) (Valenčič, 2017).

5) Vitke platforme (dela) svojim uporabnikom omogočajo dostop do storitev oziroma do delovne sile. Tem platformam bomo v nadaljevanju posvetili največ pozornosti.

Spletno delo na platformah

537

Proučevali bomo delovanje in socio-ekonomski vpliv organiziranja dela na spletnih platformah, ki uporabnikom omogočajo dostop do storitev oziroma do delovne sile tako na lokalni kot globalni ravni.⁵ V nadaljevanju bomo predstavili nekatere vidnejše platforme, njihova področja in način dela, strukturo in lastnosti delovne sile ter razširjenost v Evropi in svetu.

Codagnone in soavtorji (2016: 17) opredeljujejo platforme kot spletni trg za nestandardne in začasne oblike dela, za katere veljajo naslednje značilnosti: da pretežen del opravljenih storitev predstavlja delo (in ne prodaja ali oddajanje nepremičnin in premičnin); da je delo opravljeno za plačilo; da je ujemanje med ponudbo in povpraševanjem digitalno organizirano in posredovano, opravljanje dela pa je lahko fizično ali elektronsko posredovano ter da razporeditev delovne sile in denarja določajo kupci in prodajalci, ki delujejo znotraj zastavljenega cenovnega sistema.

⁵ Omenjena vrsta platform ni edina, ki vpliva na trg delovne sile. Tudi Airbnb, ki po prej navedenih kriterijih spada v skupino platform, ki omogočajo dostop do dobrin in se na njih neposredno ne izvajajo transakcije na področju trga dela, nanj še vedno vpliva. Dogovori o najemu nastanitvene kapacitete namreč vključujejo tudi delo, kot je na primer vzdrževanje in čiščenje objekta. V primerjavi s tradicionalnimi ponudniki nastanitve, kot so hoteli, v katerih takšno delo opravljajo zaposleni, v primeru Airbnb omenjena dela opravljajo najemodajalci sami oziroma imajo za to pogosto najete zunanje izvajalce, s katerimi je dogovor o delu lahko sklenjen tudi prek platform dela (Drahokoupil in Fabo, 2016: 2).

Podatki v nadaljevanju so zajeti iz večjega števila empiričnih raziskav o delu na platformah, predvsem pa iz petih obsežnejših analiz:

- dve raziskavi spletnih platform dela, ki ju je opravila Mednarodna organizacija dela (MOD) v letih 2015 in 2017. Raziskovano populacijo so predstavljali uporabniki petih največjih spletnih platform dela, ki delujejo na globalnem spletnem trgu dela: Amazon Mechanical Turk, CrowdFlower, Clickworker, Microworkers in Prolific. Prva raziskava je vključevala uporabnike iz 51 držav, druga uporabnike iz skupno 75 držav (MOD, 2018);
- obsežno metaštudijo platform dela Codagnona, Abadia in Biagia za Evropsko komisijo leta 2016, v kateri so analizirali dvesto štirideset primarnih in sekundarnih virov in prišli do ugotovitev o različnih vidikih delovanja platform dela (Codagnone et al., 2016);
- analiza rezultatov iz Eurobarometrovih anket iz let 2016 in 2018 o vključenosti prebivalcev Evropske unije v »sodelovalno ekonomijo«. Pri merjenju sodelovanja so upoštevane tudi platforme dela (Evropska komisija, 2016; 2018);
- raziskava socio-ekonomske situacije evropskih delavcev na spletnih platformah Huwsa in Joycea. Gre za pionirsko raziskavo na tem področju v Evropski uniji, ki je bila najprej izvedena na vzorcu naključne populacije prebivalcev Velike Britanije, kasneje tudi v Nemčiji, Švedski in na Nizozemskem (Huws in Joyce, 2016a; 2016b; 2016c; 2016č; 2016d).

Spletne platforme dela s programsko opremo povezujejo ponudbo in povpraševanje po delovni sili. Na osnovi množičnega ocenjevanja (*crowd-sourced ratings*) se ustvarja ugled delavcev (in redkeje naročnikov) z namenom lažjega in kakovostnejšega sklepanja dogovorov o transakcijah (Srnicsek, 2017: 36–92). Platforme vse udeležene uporabnike na strani ponudbe (delavce) vedno opredeljujejo kot neodvisne pogodbene sodelavce, kar je predmet mnogih razprav in tudi naše analize v nadaljevanju.

Drahokoupil in Fabo (2016: 2) delita platforme dela – na podlagi dveh dimenzij – v štiri kategorije. Podobno kategorizacijo zasledimo tudi pri drugih avtorjih (Codagnone et al., 2016: 18–19; Huws in Joyce, 2016d). Prva dimenzija je zahtevnost del. Razlikujejo med platformami, ki omogočajo dostop do nižje in srednje kvalificirane delovne sile (vnosi podatkov, čiščenje, hišna opravila, prevozi, dostava, kozmetične storitve ipd.), ter platformami, ki se osredotočajo na posredovanje visoko zahtevnih del (arhitekturni načrti, vizualni dizajn, prevajanje ipd.; Drahokoupil in Fabo, 2016: 2). Glede na drugo dimenzijo – razširjenost platforme – se platforme delijo na tiste, ki organizirajo lokalne trge delovne sile (Codagnone et al., 2016: 18–19) oziroma »mobilne trge delovne sile« (*mobile labour markets*), in na platforme, ki omogočajo posredovanje storitev na globalni ravni (Drahokoupil in Fabo, 2016: 2). Platforme, ki omogočajo posredovanje med povpraševanjem na določeni lokaciji in med ponudnikom storitve, ki se nahaja kjerkoli na svetu,

saj transakcija v celoti poteka prek spleta (Drahokoupil in Fabo, 2016: 2), predstavljajo »spletni trg delovne sile« (online labour market) (Codagnone et al., 2016: 18–19).⁶

Med spletnimi platformami, ki organizirajo nizko in srednje kvalificirana dela so najvidnejše tiste, ki delujejo na področju prevozov (Lyft in Sidecar) in dostave (Postmates, Instacart in Favour) v ZDA; BlaBlaCar deluje tudi v Sloveniji. Najbolj znana platforma na tem področju je Uber, ustanovljen leta 2009 v San Franciscu. Na platformah lokalnega značaja se srečujeta ponudba in povpraševanje po različnih storitvah, ki zahtevajo fizično prisotnost in lokalno opravljanje del, zahtevnost del pa se razlikuje. Ena izmed največjih tovrstnih platform je TaskRabbit; ustanovljena je bila leta 2008 v ZDA, deluje pa tudi v Kanadi in Veliki Britaniji in ima več kot 140.000 uporabnikov. Sprva je ponujala dostavne storitve, dandanes pa tudi številne druge (selitvene dejavnosti, čiščenje in druga hišna opravila). Po uspešno opravljeni storitvi delavec prejme 85 % dogovorjenega plačila, 15 % zneska je provizija platforme (*TaskRabbit b. d.*). Platforme za organiziranje lokalne delovne sile ponujajo storitve čiščenja, montaže pohištva, selitve, urejanje zunanje okolice, električne, vodovodne, slikopleskarske storitve (*Handy b. d.*), storitve skrbstvenega dela, kot je varovanje in skrb otrok, ostarelih in hišnih ljubljencev, gospodinske storitve (*Care.com b. d.*), storitve za podjetja s področij spremljanja blagovnih znamk, trgovine na drobno, svetovanje in tržne raziskave (*Gigwalk.com b. d.*).

Med spletnimi platformami, ki posredujejo nizko in srednje kvalificirana virtualna dela, tako imenovanimi platformami za mikronaloge je ena največjih in najvidnejših platforma Amazon Mechanical Turk, na kateri lahko podjetja najamejo storitve zunanjega izvajanja enostavnih delovnih procesov, ki so razdrobljeni na tako imenovane mikronaloge (*micro tasks*).⁷ Delavci prek spleta opravljajo »naloge človeške inteligence« (*human intelligence tasks*), katerih računalniški algoritmi še ne zmorejo opravljati, kot so identificiranje specifičnih vsebin na fotografijah ali videoposnetkih, pisanje opisov izdelkov, transkripcije, sodelovanje v anketah ipd. (Crockett, 2019). Zaradi anonimnosti uporabniških računov in kratkotrajne aktivnosti nekaterih članov je dejansko število aktivnih uporabnikov težko določiti. Ocene o številu uporabnikov se gibljejo med 100.000 in 200.000 (Difallah et al., 2018: 1–9). Delo na platformi je od leta 2019 omogočeno prebivalcem 49 držav, med njimi je tudi Slovenija (*Amazon Mechanical Turk*, 2017). Cene storitev na platformah za mikronaloge določajo naročniki (*Mturk.com b. d.*).

⁶ Storitve oziroma delo, ki se opravlja izključno prek spleta (prevajanje, programiranje, računovodstvo ipd) Schmid-Drüner (2016: 1), imenuje virtualne storitve.

⁷ Podobne so platforme CrowdFlower, Crowdsource, Microworkers, Prolific, Crowd Guru.de itd.

Med najvidnejšimi predstavniki platform za posredovanje visoko zahtevnih spletnih del sta platformi Upwork in Freelancer (oblikovanje spletnih strani, razvoj mobilnih aplikacij, grafično dizajniranje, administrativna dela, marketing, pisanje člankov, vnos podatkov itd.).

Huws in Joyce (2016 d: 11) sta ugotovila, da je znaten delež odraslega prebivalstva Švedske, Nemčije, Velike Britanije in Nizozemske že uporabljal spletne platforme za iskanje plačanega dela. 12 % Nizozemcev in Švedov, 11 % Britancev ter 14 % Nemcev je delo na platformah tudi dejansko opravljalo (Huws in Joyce, 2016d: 11). Eurobarometer ugotavlja, da je odstotek prebivalcev, ki opravlja delo na spletnih platformah dela, največji v Latviji (17 %) in Franciji (11 %), najmanjši na Cipru (2 %), povprečje EU 6 %. V Sloveniji je 8 % prebivalcev že opravljal delo prek spletnih platform (Evropska komisija, 2018: 63).

Po podatkih MOD (2018: 29–45) je delo na spletnih platformah v svetu bolj razširjeno med prebivalci urbanih regij, saj štirje od petih delavcev živijo v mestnih središčih in v primestju. Pregled deleža delavcev po državah kaže, da jih je največ iz Brazilije, Indije, Indonezije, Nigerije, Združenih držav Amerike ter iz vzhodne in zahodne Evrope.

Po podatkih MOD (2018: 16–45) na platformah dela vlada precejšnje neravnovesje med spoloma. Evropska komisija v letu 2016 ugotavlja, da na nekaterih platformah številčno prevladujejo moški in na drugih ženske (Codagnone et al., 2016: 31). Razmerje med spoloma se razlikuje tudi po državah. Delavci na platformah dela so mlajši in višje izobraženi v primerjavi s celotno delovno populacijo (Codagnone et al., 2016: 31–33). MOD (2018: 16) ugotavlja, da večina delavcev spada v starostno skupino med 25 in 40 let. Povprečna starost med delavci na platformah v raziskavi, izvedeni leta 2017, je bila 33,2 let, zgolj 10 % je bilo starejših od 50 let. Podobno sta Becker in Rajwani (2016: 27) ugotovila, da je 67,5 % delavcev na platformah iz držav Severne Amerike v starostni skupini med 18 in 34 let. Tudi v Veliki Britaniji je bila polovica delavcev (51 %) mlajša od 35 let, a je bil delež starejših od 55 let – v primerjavi z državami Severne Amerike – višji (16 %) (Huws in Joyce, 2016a: 3). Na Švedskem je 58 % delavcev mlajših od 35 let ter 10 % starejših od 55 let (Huws in Joyce, 2016b: 3).

Izobrazba delavcev na platformah se razlikuje po državah in tipih opravljenega dela, a so v poprečju dobro izobraženi, saj je po podatkih MOD (2018: 35–36) več kot polovica delavcev imelo diplomu (37 %) ali še višjo izobrazbo (20 % ima dokončan podiplomski študij ali več). Manj kot 18 % vprašanih je imelo dokončano srednjo izobrazbo ali manj, približno četrtnina sodelujočih tehnično ali višjo izobrazbo. Eurobarometer ugotavlja, da je od prebivalcev z najvišjimi stopnjami dosežene izobrazbe 9 % ponudilo svoje storitve na platformah dela, medtem ko je enako storil 1 % tistih z nižjo izobrazbo (Evropska komisija, 2018: 65).

Ocena vpliva spletnih platform na kakovost dela in življenja

Zagovorniki platformne ekonomije poudarjajo njen potencial za opolnomočenje milijonov posameznikov z višjim ovrednotenjem njihovega časa. Prednosti dela prek spletnih platform naj bi občutili predvsem tisti, ki niso (standardno/polno) zaposleni, kot so nezaposleni starši, upokojenci, študentje, prekarno zaposleni ali brezposelni ter neodvisni visoko usposobljeni strokovnjaki. Spletne platforme dela se predstavljajo kot pomoč posameznikom pri pridobivanju dodatnega dohodka, kot orodje za lažje usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja ter kot možnost, da se izognejo dolgočasju, izrazijo svojo kreativnost in (p)ostanejo avtonomni. Podjetjem, ki so običajno na strani povpraševanja, se spletne platforme ponujajo kot možnost, da delo organizirajo brez nepotrebnih fiksnih stroškov ter kot kanal, prek katerega imajo dostop do talentov, ki jih sicer na lokalnih trgih ni moč najti (Codagnone et al., 2016: 12–13).

Platforme dela nedvomno ustvarjajo prednosti za svoje uporabnike, sicer njihova rast in razvoj ne bi bila tako hitra. A kot vsaka poslovna, družbena in tehnološka inovacija ima lahko tudi nenadzorovan in nereguliran vzpon platformne ekonomije stranske učinke in negativne posledice. Nekateri raziskovalci trga delovne sile zaradi negativnih eksternalij – stroškov, katerih ne nosijo tisti, ki jih ustvarjajo, temveč tisti, ki s problemom obtičijo (Parker et al., 2016: 229–260) – vidijo spletne platforme kot nov način ustvarjanja prekarnih oblik dela, ki ne ponuja nikakršnih koristi ter socialne zaščite delavcem, temveč spodbuja nadaljnjo erozijo delovnih razmerij in večanje družbene neenakosti (Codagnone et al., 2016; Schor in Attwood-Charles, 2017). Ker maksimizirajo dobičke z nižanjem stroškov in brez lastne infrastrukture, so vitke platforme ekstremen primer zunanjega izvajanja storitev.

V nadaljnji analizi spletnih platform dela in njihovega vpliva na trg delovne sile in družbo bomo uporabili koncept dostojnega dela, s katerim MOD že vrsto let želi spodbuditi »dostojno in produktivno delo v razmerah svobode, enakosti, varnosti in človeškega dostojanstva« (*MOD b. d.*). Ocenjujemo, da je koncept pomemben del določanja standardov kakovosti dela in življenja v mednarodnem merilu in ima pomembne implikacije za normativni okvir, s tem pa tudi določen vpliv na dejanske spremembe dela in življenja ljudi. Leta 1999 je koncept promoviran v poročilu Dostojno delo (MOD, 1999), v sklopu osnovnega poslanstva MOD – izboljšati položaj ljudi v svetu dela; v začetku tega stoletja je postal osnova MOD Agende dostojnega dela (Decent Work Agenda), ki se prizadeva za spodbujanje ustvarjanja novih delovnih mest, delavskih pravic, socialne varnosti in socialnega dialoga ter enakosti spolov. Leta 2015 so dostojno delo in štirje temelji Agende za dostojno delo postali sestavni del Agende trajnostnega razvoja 2030 OZN (2015). MOD prepozna delo kot univerzalno in pomembno človeško izkušnjo, ki ima

ključno vlogo za delavce in njihove družine, obenem pa tudi za širšo skupnost in celotno družbo. Koncept dostojnega dela je utemeljen na glavnem namenu MOD: spodbujati možnosti žensk in moških, da dobijo dostojno in produktivno delo v razmerah svobode, pravičnosti, varnosti in človekovega dostojanstva. MOD pri tem poudarja skrb za vse delavce, čeprav je zaradi svoje zgodovine in nastanka največ pozornosti namenila potrebam (večinoma moških) delavcev v plačanih standardnih zaposlitvah. Tripartitna organizacija, v kateri se srečujejo glasovi in interesi vlad, delodajalcev in sindikatov, ugotavlja, da obstaja veliko ljudi, ki delajo preveč, sočasno pa veliko brezposelnih ljudi, in da se MOD mora ukvarjati tudi z delavci zunaj formalnega trga delovne sile (kot so neformalno plačani delavci, samozaposleni in delavci na domu). Skrb za dostojno delo pomeni spodbujanje ustvarjanja delovnih mest sprejemljive kakovosti, pri čemer MOD poudarja potrebo po oblikovanju socialnih in ekonomskih sistemov, ki »zagotavljajo osnovno varnost in zaposlitev«, hkrati pa »sposobnost prilagoditve hitro spreminjajočim se okoliščinam na zelo konkurenčnem svetovnem trgu« (MOD, 1999).

MOD (2013) je izoblikoval smernice za raziskovanje statističnih in zakonodajnih indikatorjev dostojnosti dela. Izbrali smo nekatera področja, na katerih lahko ocenimo stopnjo dostojnosti dela na spletnih platformah: stabilnost in varnost zaposlitve, enakost možnosti in enakovredna obravnavanje delavcev, socialna varnost delavcev, ustreznost dohodkov, delovni čas, možnosti usklajevanja poklicnega in zasebnega življenja ter varnost delovnega okolja. Vse te elemente obravnavajo tudi analitiki prekarizacije dela, ko ugotavljajo, da delo in življenje posameznikov v zadnjih nekaj desetletjih postajata vse bolj negotova. V nadaljevanju bomo na osnovi dostopnih podatkov ocenili delovanje platform na omenjenih področjih.

Stabilnost in varnost zaposlitve ter socialna varnost

Stabilnost in varnost dela sta dimenziji, po katerih MOD razlikuje med tistimi delavci, katerih delo je zaznamovano z določeno stopnjo trajnosti in zanesljivosti, in prekarno zaposlenimi. S konceptom prekarne zaposlitve se najpogosteje označuje kratkotrajnost pogodb o zaposlitvi in visoka stopnja možnosti za hitro prekinitev delovnega razmerja (MOD, 2013: 127).⁸

⁸ Rodgers in Rodgers (1989: 3) ponujata širšo definicijo in prepoznavata štiri dimenzije prekarnosti. Prva dimenzija je kratkoročnost in/ali visoka stopnja negotovosti zaposlitve. Drugo dimenzijo predstavlja nizka stopnja nadzora, ki jo ima delavec nad svojim delom, torej nad delovnimi razmerami in intenziteto dela. Tretja dimenzija je pomanjkanje varnosti oziroma nizka stopnja, do katere so z zakonom ali kolektivnimi dogovori delavci zaščiteni pred diskriminacijo, odpovedjo, spremembami delovnih razmer. V tretjo dimenzijo spada tudi stopnja socialne varnosti in z njo pokojninsko, invalidsko ter zdravstveno varstvo, starševsko varstvo in varstvo v primeru brezposelnosti. Četrta dimenzija prekarne dela je nezadosten prihodek. Podobno tudi kasnejše definicije številnih drugih avtorjev opozarjajo na obsežne nega-

V diskusiji o platformni ekonomiji so prisotna stališča o koristih, ki jih omogoča delavcem, ki preferirajo prožnost in avtonomijo dela ter želijo biti »sami svoji šefi«, in ocene o negativni nepredvidljivosti položaja prekarno zaposlenih delavcev (Bolotnik, 2017: 2–3; Schor et al., 2017: 4). Glavni predmet diskusij je opredelitev statusa spletnih platform dela ter definiranje odnosa med njimi in delavci (Parker et al., 2016; Schmid-Drüner, 2016; Kenney in Zysman, 2016; Cunningham-Parmeter, 2016; Becker in Rajwani, 2016; Murillo et al., 2017; Codagnone et al., 2016; Schor in Attwood-Charles, 2017; Dyal-Chand, 2015; Rogers, 2016). Tisti, ki upravljajo platforme dela, jih opisujejo kot sisteme posredovanja in usklajevanja ponudbe in povpraševanja (Parker et al., 2016: 249). Spletne platforme oseb, ki ponujajo delo, ne želijo obravnavati kot delavcev; imenujejo jih »partnerji« (Cunningham-Parmeter, 2016: 1680–1728), »ponudniki storitev«, »samozaposleni« (Schmid-Drüner, 2016), »freelancerji« (Parker et al., 2016: 229–260), »pogodbeniki« (Codagnone et al., 2016: 7) ipd. Poudarjajo njihovo neodvisnost ter obenem zavračajo, da bi se platforme obravnavale kot delodajalci.

Ob pregledu delovanja platform ugotovimo, da gre pri platformah dela za nadaljevanje trenda rezanja vezi med organizacijami in delavci ter do večanja prekarizacije.⁹ Mnoga podjetja so se namreč že do sedaj, zlasti od globalne recesije naprej, izogibala delodajalskim odgovornostim s povečanjem alternativnih načinov pridobivanja delovne sile, kot so zunanje izvajanje storitev in uporaba agencij za posredovanje dela. Te oblike posredovanja dela so že z zakonodajo prepoznane in regulirane ter zagotavljajo delavcem vsaj določeno zaščito. Pri platformah pa je delavcem status zakonsko neprepoznan in se zaenkrat spletne platforme dela v veliki meri razvijajo v »regulatornem vakuumu« (Codagnone et al., 2016: 11). Države in zakonodajalci se počasi odzivajo na njihovo izjemno hitro rast, kar spletnim platformam omogoča, da same prevzemajo vlogo regulatorja, ki določa pogoje in pravila igre (Schmid-Drüner, 2016: 2–3). V trenutni situaciji imajo platforme izjemen nadzor nad organiziranjem dela (Kenney in Zysman, 2016: 61–63). Manj odgovornosti pomeni za platforme nižje stroške, prav ta vitkost pa je glavno gonilo rasti in konkurenčne prednosti pred tekmeči s tradicionalnimi načini delovanja. Platforme dela se statusu delodajalca upirajo z argumenti, da ne izvajajo rednega in neposrednega nadzora nad delavci (Cunningham-Parmeter, 2016: 1673–1680). A ugotovitve kažejo, da platforme določajo cene dela, implementirajo vedenjske kodekse, izvršujejo deaktivacije računov uporabnikov (kar je ekvivalent za odpuščanje

tivne posledice sodobnih sprememb v sferi dela na kakovost dela in življenja delavcev (Kalleberg, 2009; Standing, 2012; 2014; Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2018; Kanjuo Mrčela, 2020).

⁹ MOD prekarno delo vidi kot: »...prenos tveganj in odgovornosti na delavce« (MOD, 2011: 5) prav z »nejasnim opredeljevanjem vloge delodajalca oz. vse pogostejšimi multilateralimi kompleksnimi odnosi, v katerih ni določeno čigava odgovornost je skrb za delavce« (MOD, 2011: 5–6).

delavcev v primerih delovnega razmerja) (Schor in Attwood-Charles, 2017: 6–11). Vse te aktivnosti odražajo dinamiko tradicionalnih odnosov med delodajalcem in delavci (Cunningham-Parmeter, 2016; 1680–1728).

Uber je s tremi milijoni voznikov najbolj razširjena platforma dela na svetu in obenem zaradi številnih sodnih sporov (Bolotnikova, 2017) ikoničen predmet diskusij, ki opozarjajo na pasti platformne ekonomije (Dubal, 2017; Schor in Attwood-Charles, 2017; Schor in drugi, 2017; Drahokoupil in Fabo, 2016). Gre za spletno platformo, ki trdi, da »povezuje ponudnike in iskalce prevoza, ne na način klasičnih taksi služb, temveč z logiko souporabe prevoznih sredstev in maksimalno izkoriščenostjo sredstev« (*Uber Marketplace b.d.*). Načela ekonomije »souporabe« velevajo, da bi se iskalec prevoza in voznik s prostim sedežem v avtomobilu, ki potuje v isto smer, s pomočjo platforme srečala in dogovorila o deljenju stroškov za pot (*ride sharing*). Praksa je drugačna, saj prevozov ne opravljajo posamezniki, ki bi potnike na svoji poti mimogrede pobrali, temveč vozniki delujejo enako kot taksi službe, kjer svojo pot potovanja popolnoma prilagodijo željam potnika. Status »taksi službe« je v primeru Uberja potrdilo tudi sodišče Evropske unije (Court of Justice of the European Union, 2017).

MOD (2018: 40–41) ugotavlja, da je 55 % vprašanih delavcev s platform zaposlenih zunaj platform, torej delo na platformah opravljajo poleg dela pri drugem delodajalcu. Tako razširjeno potrebo po opravljanju dodatnega dela in pridobivanju dodatnega zaslužka lahko imamo za pokazatelj tako imenovane podzaposlenosti delavcev. Podzaposleni so delavci, ki imajo zaposlitve, ki so neprimerne glede časa (delavec bi rad delal več) in/ali glede izobrazbe (delavec opravlja dela pod svojo izobrazbo ali sposobnostmi) in/ali plačila (delavec zasluži premalo za dostojno življenje). Narašča število delavcev, ki so neprostoovoljno zaposleni za krajši delovni čas, obenem pa iščejo in opravljajo tudi dodatno delo, da dosežejo zadosten prihodek.¹⁰ Kljub temu da neposrednih dokazov za obstoj povezave med podzaposlenostjo in opravljanjem dela na platformah ni, je mogoče o njej sklepati na podlagi rezultatov ločenih raziskav. Visok odstotek delavcev (90 %) na platformah Amazon Mechanical Turk in Crowdfunder je poudarilo, da bi želeli delati več, a to ni mogoče zaradi nezadostnega števila nalog, ki so objavljene na platformi (Berg, 2016: 13). Podobno željo po dodatnem delu izražajo tudi delavci na drugih platformah (Codagnone et al., 2016: 34; MOD, 2018: 59–70). V raziskavi MOD (2018: 17) je ugotovljena visoka stopnja podzaposlenosti, saj je namreč več kot 60 % vprašanih izrazilo željo po večji količini dela zunaj platform.¹¹

¹⁰ V EU28 je 24,8 % zaposlenih za krajši delovni čas tako zaposlenih neprostoovoljno (Eurostat, 2019a), 7,4 % zaposlenih za določeni čas neuspešno išče dolgoročnejšo zaposlitev (Eurostat, 2019b).

¹¹ Glede trajanja aktivnosti delavcev na spletnih platformah so kratkoročne aktivnosti pogost pojav (Drahokoupil in Fabo, 2016: 3). MOD (2018: 36) ugotavlja, da velik del delavcev po nekaj poskusih iska-

Odvisnost delavcev od platform ter odsotnost ustreznega statusa zaposlenega sta neposredno povezani s socialno varnostjo delavcev, ki jo MOD prepozna kot indikator dostojnega dela. Socialno varnost zagotavljajo finančni prejemki in nefinančne ugodnosti, ki nadomestijo prihodke iz dela v primeru bolezni, starševstva, poškodb na delu, brezposelnosti, starosti, smrti družinskih članov ter pomagajo v primerih omejenega dostopa do zdravstvene oskrbe, nezadostnih dohodkov gospodinjstva, splošne revščine in socialne izključenosti (MOD, 2013: 169). Velik del pravic, vezanih na socialno varnost, je v večini sistemov, tudi v Sloveniji, vezan na status posameznika kot delavca ali samozaposlenega. Stopnja socialne varnosti delavcev na platformah je v celoti odvisna od njihovega statusa zunaj platform. Lahko pričakujemo, da se bo ob večanju odvisnosti delavcev od spletnih platform dela in ob nespremenjeni opredelitvi njihovega razmerja večal delež tistih, ki so izključeni iz sistemov socialnega varstva.

Dostojno plačilo

Pomembna dimenzija dostojnega dela je ustrezen zaslužek. To pomeni, da si delavci lahko z delom zagotovijo dohodke vsaj v višini minimalnih stroškov preživetja (MOD, 2013: 65).

Raziskave ugotavljajo, da je primarni razlog za sodelovanje delavcev na spletnih platformah dela želja po (dodatnem) zaslužku (Eurofound, 2015: 114; Codagnone et al., 2016: 6–7; Berg, 2016: 7; Hamari et al., 2016: 2055), celo kadar so zaslužki na platformah zelo nizki (Codagnone et al., 2016: 6–7).¹² Zagovorniki platform trdijo, da platformni delavci, ki formalno niso vezani izključno na eno platformo, lahko za služenje dodatnega prihodka opravljajo raznolike storitve (npr. kombinirajo prevoze, gospodinjstva opravila, administrativne naloge, enostavne naloge itd.). Zaradi visoke stopnje prilagodljivosti možnosti za dodaten zaslužek naj bi bile odprte tudi tistim, ki so sicer iz različnih razlogov (med drugim tudi zaradi skrbstvenega dela ali zdravstvenih omejitev) izključeni iz tradicionalnega trga delovne sile (MOD, 2018: 59–70).

Bolj kritične analize pa ugotavljajo, da je kombiniranje različnih del prenuja (zaradi nizkih zaslužkov vsakega od teh del) kot izbira. Ugotavljajo tudi, da je za delo na platformah značilna nezanesljivost prihodkov. To je problematično, še posebej za tiste, ki so od dela na platformah eksistenčno odvisni. Schor in soavtorji (2017: 12–13) so v svoji študiji opredelili različne stopnje odvisnosti delavcev od platform, na katerih opravljajo delo. Poleg

nja dela zapusti platformo. 56 % delavcev trdi, da na platformah delo opravljajo več kot eno leto, 29 % delavcev je na platformah kontinuirano aktivnih tri leta.

¹² Kot drugi najpogostejši razlog za opravljanje dela na platformah delavci izpostavljajo možnost, da svoj čas učinkovito izkoristijo (Schor et al., 2017: 17).

delno odvisnih delavcev in dopolnilnih delavcev, ki jim prihodki iz platform pomenijo dodaten dohodek, so tudi delavci v popolni odvisnosti od platform, katerih preživetje je popolnoma ali pretežno odvisno od zaslužkov na eni od platform dela.

Dohodek iz dela na platformah z mikronalogami (Amazon Mechanical Turk, CrowdFlower, Clickworker, Prolific in Microworkers) je za 32 % vprašanih delavcev predstavljalo glavni vir dohodka (MOD, 2018: 41–42). Tudi Huws in Joyce (2016a: 1; 2016b: 1–2; 2016c: 1; 2016č: 1) sta v štirih evropskih državah ugotovila znatno stopnjo odvisnosti delavcev od dohodkov, zasluženih na platformah. Zaslužki na platformah dela so edini ali pretežni vir dohodka za 27 % švedskih in 25 % britanskih delavcev na platformah ter za 20 % nemških in nizozemskih delavcev na spletnih platformah dela.

V nadaljevanju bomo predstavili analize in ilustracije načinov tekmovanja za delo in doseganja zaslužka na spletnih platformah, ter ocene višine in dejavnikov zaslužkov.

Obstaja več sistemov določanja vrednosti dela oz. cen na spletnih platformah. Nekatere platforme določanje cen prepuščajo uporabnikom (Eurofound, 2015: 110). V nekaterih primerih ceno storitev določajo delavci sami (TaskRabbit), v drugih ceno nalog oziroma projektov določijo uporabniki na strani povpraševanja (Gigwalk, Upwork in platforme za mikronaloge, kot je Amazon Mechanical Turk). Na nekaterih platformah (npr. Topdesigner.cz in Adtriboo.com) platforme določijo minimalno ali celo fiksno ceno za specifične naloge na osnovi tržnih cen in predvidenega števila delovnih ur (Eurofound, 2015: 110). Številne platforme se poslužujejo sistemov dražb ali natečajev. Uporabniki na strani povpraševanja z oglašom objavijo vsebino in opis dela, na podlagi česar uporabniki na strani ponudbe oddajajo svoje prijave z zahtevanim zneskom plačila. Naročniki nato izmed prejetih ponudb izberejo najcenejšega ali najboljšega izvajalca (Freelancer, Gopillar, 99designs, Zilliondesigns) (Huws in Joyce, 2016d: 15).

Na spletni platformi Freelancer, ki ima več kot 35 milijonov registriranih uporabnikov, uporabniki na strani povpraševanja objavijo razpis projekta z opisom dela in nalog ter okvirno cenovno ponudbo. Na razpis se nato ponudniki prijavljajo s opisom izkušenj in zahtevanim zneskom plačila. Ujemanje se nato določi po sistemu dražb, kjer projekt v izvedbo prejme ponudnik z najnižjim pričakovanim plačilom. Na platformi je omogočen tudi sistem natečaja, na katerega se s svojim delom prijavi več izvajalcev. Zmagovalec natečaja prejme finančno nagrado. Platforma od vsakega izvedenega plačila zaračuna 10-odstotno provizijo, ki se jo lahko zniža s plačevanjem članarine. Najnižji znesek provizije je 5 dolarjev (*Freelancer.com b. d.*).

Na platformi UpWork zneske plačila za storitve fiksno vnaprej določi naročnik. Provizijo, ki je odvisna od višine plačila in se giblje med 5 % in 20 %, plačuje delavec (*Upwork, 2019*). Na italijanski spletni platformi za

notranji dizajn Gopillar se organizirajo tekmovanja za arhitekto in oblikovalce. Naročniki z objavo in odprtjem projekta določijo znesek nagrade, ki ga bo prejel izbrani zmagovalec. Na razpisani projekt se s svojimi načrti in predlogi prijavijo zainteresirani ponudniki. Izmed prejetih predlogov naročnik določi pet najboljših predlogov in zmagovalca, med katere se razdeli predhodno določen znesek nagrade. Preostali sodelujoči za svoje delo ne prejmejo plačila (*Gopillar b. d.*). Platforma 99designs povezuje ponudnike in naročnike s področja grafičnega oblikovanja, ki se lahko srečajo na dva načina. Naročnik lahko med vsemi oblikovalci na podlagi njihovih opisov in izkušenj izbere tistega, za katerega oceni, da je najbolj primeren. Drugi način je razpis natečaja, na katerega se prijavi več ponudnikov. Plačilo za svoje delo prejme izbrani zmagovalec natečaja. Po enakem sistemu deluje tudi spletna platforma Zilliondesigns (*Zilliondesigns b. d.*). Obe spletni platformi imata določene minimalne zneske storitev, ki so odvisni od kategorije in zahtevnosti storitve. Zgornje omejitve pri določanju zneskov nagrade ni (*99designs b. d.*; *Zilliondesigns b. d.*).

Podatki o dejanski višini zaslužkov delavcev na platformah so omejeni na maloštevilne študije, ki kažejo na razlike med platformami (Schor in Attwood-Charles, 2017: 6–11). Višina plačila za opravljena dela je odvisna od več dejavnikov. Ugotovitve kažejo, da je višina plačila močno odvisna od velikosti deleža delovne sile, ki bi potencialno lahko opravila določeno storitev (Schmid-Drüner, 2016: 9–12; Eurofound, 2018: 23). Ponudniki fizičnih oziroma lokalno opravljenih storitev imajo v povprečju višjo urno postavko v primerjavi s tistimi, ki opravljajo virtualne storitve (Codagnone et al., 2016: 36–40). Delavcem storitve, ki jih posredujejo spletne platforme dela in se opravljajo fizično, omogočajo v povprečju primerljive zaslužke tistim, ki enake storitve opravljajo brez posredovanja platform. Opravljanje enostavnih virtualnih nalog oziroma tako imenovanih mikronalog delavcem ne prinaša pretirano visokih zaslužkov (Schmid-Drüner, 2016: 9–12). Codagnone in soavtorji so ugotovili, da le manjši delež nalog na platformah za mikronaloge doseže vrednost 1 dolar ali več (Codagnone et al., 2016: 36–40). Platforma pri vsaki finančni transakciji zaračuna 20-odstotno provizijo, minimalna provizija pa znaša 0,01 dolarjev (*Mturk.com b. d.*). Takšne provizije so prisotne, kot smo videli, tudi na drugih platformah, ki ponujajo manj zahtevno in slabše plačano delo.

Na spletni platformi Amazon Mechanical Turk delavci zaslužijo povprečno 5 dolarjev na uro (Codagnone et al., 2016: 36–40). MOD je v svoji raziskavi petih spletnih platform za opravljanje mikronalog v letu 2018 ugotovila, da delavci zaslužijo povprečno 3,31 dolarjev na uro (MOD, 2018: 16). Kot ugotavljajo avtorji, zaslužki na proučevanih platformah niso zadostni, da bi dosegli minimalno določene dohodke iz standardnih delovnih razmerij (De Groen in Maselli, 2016: 8; MOD, 2018: 16; Codagnone et al., 2016: 13).

Pri raziskovanju zaslužkov delavcev na platformah so rezultati pokazali zanimiv pojav, ki ga imenujemo učinek superzvezd (*superstar effect*). Gre za pojav, značilen za spletne platforme, kjer manjši delež delavcev opravi večinski delež vseh storitev. Ocenjeno je, da 20 % delavcev opravi 80 % vseh storitev (Codagnone et al., 2016: 36–40; Schmid-Drüner, 2016: 9–12). Omenjeni učinek vpliva na podatke o povprečni višini zaslužkov delavcev na platformah, saj zaslužki najaktivnejših delavcev močno dvigajo povprečje.

Na spletnih platformah za posredovanje dela, ki ga je moč opravljati virtualno, prihaja do velikih razlik med zaslužki delavcev na platformah v primerjavi z delavci na lokalnem trgu, ki delo opravljajo brez posredovanja platform. Eurofound kot primer navaja platformo, prek katere italijanski oblikovalci z delom na spletnih platformah zaslužijo 30 % manj, srbski oblikovalci pa 200 % več kot delavci na lokalnih trgih (Eurofound, 2018: 23). Spletne platforme za posredovanje virtualnega dela, ki delujejo na mednarodni ravni, višino plačila za opravljanje določene storitve najpogosteje določijo na podlagi povprečja cen storitve, ki veljajo na lokalnih trgih uporabnikov. Glede na takšno določanje cen je opravljanje virtualnih storitev zaželeno za delavce iz držav z nižjimi prihodki. Za delavce iz držav z višjim standardom je sodelovanje pogojeno z omejeno izkušnostjo, željo po večji prožnosti ali ob soočanju z visokimi vstopnimi ovirami na lokalnih trgih (Maselli in Fabo, 2015: 10–12), pa tudi s pomankanjem dela na teh trgih.

Pri analizi zaslužkov delavcev na platformah je treba upoštevati tudi specifične materialne in finančne okoliščine dela na platformah. Prvo je neplačani čas, ki ga delavci porabijo za iskanje dela na platformah. Kot je ugotovila Berg (2016: 11), delavci v povprečju porabijo 18 minut neplačanega dela v obliki iskanja in priprave za vsako uro plačanega dela. Podobno kažejo tudi rezultati raziskave MOD, po katerih naj bi delavci opravili 20 minut neplačanega dela (iskanje nalog, opravljanje neplačanih testov usposobljenosti, preverjanje naročnikov storitev z namenom preprečevanja prevar, pisanje ocen in mnenja o nalogah itd.) za vsako uro plačanega dela (MOD, 2018: 17). Na povprečen delovni teden so tako delavci, ki so bili zajeti v raziskavo, opravili 24,5 ure dela, od tega 18,6 ur plačanega in 6,2 ure neplačanega dela (MOD, 2018: 49–70). Drugo so stroški, ki jih imajo delavci z opravljanjem dela na platformah. Za opravljanje virtualnega dela delavci nujno potrebujejo programsko in strojno opremo, spletno povezavo ipd. V primeru opravljanja fizičnih storitev, kot so gospodinjska opravila in vzdrževanje, imajo delavci stroške prevoza na delo in z njega ter stroške pripomočkov in orodja. Vozniki na platformah pokrivajo stroške vzdrževanja prevoznih sredstev, stroške goriva, zavarovanja, registracije itd. (Murillo et al., 2017: 71; Schmid-Drüner, 2016: 2–3). Tretje so davki, ki jih delavci plačujejo na dohodek zaslužen na platformah, v skladu z lokalno zakonodajo, a v urnih postavkah niso upoštevani.

Pri opravljanju dela prek platform obstaja tudi tveganje, da delavec za opravljeno delo plačila sploh ne prejme. Najpogosteje se to dogaja delavcem na »tekmovalnih« platformah. Primer takšne platforme je CoContest, na kateri se na razpisan projekt s svojim delom prijavi več oblikovalcev, plačilo za svoje delo pa prejmejo zgolj izbrani (De Groen in Maselli, 2016: 11). Tveganje za neplačevanje opravljenega dela je visoko tudi na drugih platformah.

Zavrnitve dela in plačila niso problematični zgolj iz finančnih razlogov, ampak močno vplivajo tudi na delavčevo statistiko (ugled) ter mu zmanjšujejo možnosti pri nadaljnjem pridobivanju dela prek platforme. Večkratno zavračanje dela lahko vodi tudi do končne deaktivacije delavčevega računa oz. preprečitve nadaljnjega opravljanja dela (MOD, 2018: 73–92).

Avtonomija delavcev in razmere pri delu

Zagovorniki spletnih platform kot eno izmed njihovih glavnih prednosti vidijo višjo stopnjo prožnosti in neodvisnosti, ki jo omogočajo delavcem v primerjavi s tradicionalnimi delodajalci (Cunningham-Parmeter, 2016: 1680–1728). Delavci imajo večjo svobodo pri izbiri časa in lokacije opravljanja dela ter same vsebine dela (Dreyer et al., 2017: 88–89; MOD, 2018: 59–70). Številne raziskave pa ugotavljajo, da sta prožnost in avtonomija delavcev značilni le za del platformnih delavcev (Cunningham-Parmeter, 2016: 1680–1728).

Analize kažejo, da platforme tako kot drugi delodajalci nadzorujejo in ocenjujejo delo. S sistemom množičnega ugleda ustvarjajo pričakovanja, ki jih morajo delavci izpolnjevati, ter tako zagotavljajo, da delovna sila deluje relativno homogeno brez eksplicitnih navodil (Schmid-Drüner, 2016: 9–12). A tudi eksplicitna navodila na platformah niso redkost. Platforme namreč oblikujejo svoje pravilnike delovanja in vedenja, v katerih so zajeta tudi specifična navodila delavcem (do detajlov, kot je npr. barva nogavic, ki jo določa platforma FedEx svojim voznikom). Vozniki platforme Uber z aktivacijo računa prejmejo priročnik, v katerem je seznam pravil, ki jih morajo upoštevati. Med drugim je določeno, da morajo vozniki sprejeti vsako zahtevo po prevozu. Če voznik prevečkrat odkloni zahtevani prevoz, si platforma pridržuje pravico do deaktivacije njegovega uporabniškega računa. Pravilnik določa tudi pravila oblačenja in vrsto glasbe, ki naj bi jo predvajali med prevozom potnikov (Cunningham-Parmeter, 2016: 48–51; Rogers, 2016: 489). Spletna platforma Upwork nadzoruje in ocenjuje produktivnost delavcev na podlagi povprečne hitrosti tipkanja. Druge platforme pa od delavcev zahtevajo redne posnetke zaslona in statistiko aktivnosti na podlagi vpisov v spletni profil (Cunningham-Parmeter, 2016: 36–40).

Svoboda pri določanju delovnega časa je relativna in odvisna od politike spletnih platform in dohodkovne odvisnosti delavcev. MOD ugotavlja, da

so med delavci na platformah pogosti dolgi delovniki in netipične delovne ure. 26 % vprašanih je redno opravljalo delo na platformah vseh sedem dni v tednu, 68 % vprašanih je naloge na platformah opravljalo v večernem času in 43 % v nočnem času. Za delo na platformah se odločajo tudi matere otrok, mlajših od 5 let, ki poleg skrbstvenega dela opravljajo tudi po 20 ur dela na platformah, najpogosteje v popoldanskem in nočnem času (MOD, 2018: 17).

Zaradi dohodkovne odvisnosti in nizkih urnih postavk so delavci primorani sprejeti več dejavnosti hkrati in podaljševati delovni čas. Predolgi delavniki posegajo v ravnovesje med poklicnim in zasebnim življenjem delavcev,¹³ ter povečujejo stopnjo tveganja za poškodbe. Dolgoročno lahko predolg delovni čas pomeni grožnjo fizičnim in mentalnim sposobnostim delavca za opravljanje dela. Dolgi delovniki, ki presegajo zakonske omejitve delovnih ur na dnevni, tedenski, mesečni in letni ravni, so odmik od koncepta dostojnega delovnega časa.

Varnost in zdravje pri delu sta vitalni komponenti dostojnega dela. Delavci na platformah opravljajo različne tipe nalog na raznolikih lokacijah, tako zasebnih kot javnih, zato je težko priti do splošne ocene o delovnih razmerah. A navkljub temu pomanjkanje regulacije pomeni, da so lahko delavci in nenazadnje tudi njihove stranke izpostavljeni različnim tveganjem. Gre za tveganja, ki jih lahko v grobem razdelimo v dve skupini: neposredno fizično tveganje, povezano s samim delovnim procesom, ter tveganja v okolju, v katerem se delo opravlja (Hews in Joyce, 2016d: 16). Vprašanje zagotavljanja varnosti delovnega okolja je še posebej žgoč problem na platformah, ki posredujejo lokalne storitve. Kot navajata Schor in Attwood-Charles (2017: 6–11), se je že večje število Uber-voznikov soočilo z nevarnimi situacijami. Obravnavani so bili primeri, ko so bili vozniki nehote vključeni v ilegalne dejavnosti, kot so prevoz drog in druge nezakonite aktivnosti. Za razliko od delavcev, pri katerih je zaposlitveni status jasen, so delavci na platformah dela primorani prevzeti osebno odgovornost za vsakršna zdravstvena tveganja, ki so povezana z neprimernim delovnim okoljem ali slabo delovno opremo (Hews in Joyce, 2016d: 17). Kljub temu da se tveganja in nevarnosti dela med platformami razlikujejo, je vsem skupno to, da so delavci prepuščeni sami sebi.

V sklopu prizadevanja za dostojnost dela MOD spodbuja enakost možnosti in obravnave delavcev. S svojim delovanjem želi doseči enakovrednost med spoloma ter zmanjšanje in odpravo vseh vrst diskriminacije (na podlagi rase, nacionalnosti, starosti itn.) (MOD, 2013: 141). Zagovorniki spletnih platform trdijo, da platforme dela odpirajo ekonomske priložnosti

¹³ MOD (2013: 106) kot eno od dimenzij dostojnega dela opredeljuje možnosti delavcev za primerno usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja.

za vse posameznike, ki bi si želeli zagotoviti dodatne prihodke. A kot ugotavljata Schor in Attwood-Charles (2017), je ideja o kibernetnem prostoru kot o idealnem okolju, kjer lahko vsi enakovredno sodelujejo brez zgodovinskih, socialnih in fizičnih omejitev, utopična. Kljub formalni odprtosti platformne ekonomije raziskave ugotavljajo omejitve predvsem glede sredstev, veščin, stopnje izobraženosti, rase, spola, družbenega razreda itn. (Schor in Attwood-Charles, 2017: 6–11). Posebej sta dokumentirani spolna diskriminacija in diskriminacija, osnovana na nacionalni pripadnosti (Codagnone et al., 2016).

Barzilay in Ben-David (2017) sta na vzorcu več kot 4.500 delavcev ugotovili precejšnje vrzeli med spoloma. Ženske so imele v povprečju za 37 % nižjo urno postavko kot moški. Vzrok za razlike v urnih postavkah delno pripisujeta nesorazmerju med spoloma po poklicnih skupinah. Tako kot na tradicionalnih trgih delovne sile je tudi na spletnih trgih prisotna spolna segregacija po poklicih. Ženske predstavljajo večino delovne sile na področjih, kot so administrativna podpora (73 % žensk), prevajanje (65 % žensk) ter pisanje (65 % žensk), medtem ko moški prevladujejo na področjih inženiringa in arhitekture (83 % moških), IT (82 % moških) ter podatkovne analize (73 % moških). Rezultati kažejo, da je plačna vrzel med spoloma prisotna na vseh področjih dela, a so razlike največje na področjih, na katerih med delavci prevladujejo ženske (Barzilay in Ben-David, 2017: 408–409). Prisotnost spolne neenakosti potrjujejo tudi Codagnone, Abadie in Biagi (2016: 45), ki ugotavljajo, da imajo ženske na platformah dela manj možnosti, da jih najamejo za opravljanje stereotipno moških nalog, ter da so običajno plačane po urni postavki in ne po fiksni ceni za opravljen projekt, s čimer naročniki (zaradi nezaupanja v ženske sposobnosti programiranja) zmanjšujejo svoje tveganje.

Poleg spolne so pogoste tudi druge oblike diskriminacije. Raziskava na platformi Freelancers kaže, da imajo neizkušeni delavci iz držav v razvoju manj možnosti, da jih najamejo v primerjavi z neizkušenimi delavci iz razvitih držav. Manj možnosti za delo imajo tudi delavci iz revnejših držav, v katerih se ne govori angleško, ne glede na lastne sposobnosti.¹⁴ A po drugi strani imajo delavci iz revnejših držav, ki so izkušeni, precejšnjo prednost pred ostalimi. Razlog za prednost je v nižjih pričakovanih glede plačila (Agrawal et al., 2013).

Dodaten tip diskriminacije je povezan z distribucijo človeškega in fizičnega kapitala. Sodelovanje na spletnih platformah dela zahteva dostop do

¹⁴ Codagnone in soavtorji (2016: 43) poročajo o diskriminacijskih praksah v spletnih oglasih na platformi Upwork, ki se sicer v javnosti predstavlja kot »globalna digitalna meritokracija« (Elance-oDesk, 2014: 17): »To delo ni za prebivalce Bangladeša in Pakistana. Če prihajate iz katere od navedenih držav, bo vaša ponudba avtomatsko zavrnjena (...) Naročnik je zahteval telefonistko ženskega spola z britanskim, avstralskim ali novozelandskim naglasom.«

interneta in določene informacijsko-tehnološke veščine, kar samodejno izključuje nekatere skupine populacije. Mnogi posamezniki iz socialno izključenih skupin se niti ne zavedajo obstoja spletnih platform dela niti nimajo ustreznih veščin, da bi na njih aktivno sodelovali (Schmid-Drüner, 2016: 7).

Sistem ocenjevanja ugleda, pomembna značilnost platformne ekonomije, je lahko z vidika enakopravnega obravnavanja delavcev dvorezen meč. Sistem, zasnovan z namenom ustvarjanja objektivne ocene na podlagi množice subjektivnih mnenj, lahko namreč privede do ravno nasprotnega rezultata. Diskriminacija izhaja iz pristranskosti, ki vpliva na človekovo presojo in sprejemanje odločitev. Nezavedanje lastne pristranskosti lahko v situacijah, ki zahtevajo presojo, vodijo do odločitev, osnovanih na stereotipih. Ugotovitve številnih raziskav, ki so jih preučevali Codagnone in soavtorji (2016: 45), kažejo na nizko stopnjo korelacije med veščinami delavcev na spletnih platformah in višino njihovih zaslužkov. Razlog za to vidijo prav v sistemu ocenjevanja ugleda.

Sklep

552

V tem prispevku smo pozornost posvetili dokaj novi in hitro rastoči oblik ekonomskega delovanja. Predstavili smo poslovni model spletnih platform, ki organizirajo delo. Namen analize je bil kritičen pregled najpogostejših trditev zagovornikov platformne ekonomije o pozitivnih učinkih spletnih platform za delavce, trg delovne sile in gospodarstvo (opolnomočenje delavce v z večjo prožnostjo in svobodo pri odločanju o delovnih razmerah in izboru delovnih nalog, lažjem doseganju ravnotežja med poklicnim in zasebnim življenjem, izboljšanje učinkovitost dela, ekonomski razvoj, ter splošno blagostanje). Vodilo raziskovanja sta bili dve vprašanji:

1. Ali je delo na spletnih platformah oblika prekarnega dela?
2. Ali spletne platforme prispevajo k doseganju standardov dostojnega dela?

Na osnovi predstavljene analize ter presoje, utemeljene na uporabi koncepta dostojnega dela in koncepta prekarnosti, na prvo vprašanje odgovarjamo pritrdilno, na drugo pa nikalno. Povzeli bomo argumente, zakaj.

Stabilnost in varnost zaposlitve sta pomembni dimenziji koncepta dostojnega dela. Bistvo poslovnega modela spletnih platform je odsotnost delodajalskega razmerja in prenos tveganja za lastno eksistenco na delavce. Spletne platforme tako nadaljujejo že prej obstoječe trende trgiranja vezi med temi, ki delo organizirajo, in temi, ki delo opravljajo. Delavci v takem modelu so atomizirani subjekti v medsebojnem tekmovanju.

Pomembna dimenzija dostojnega dela je dostojno plačilo. Delavci na platformah so plačani samo za delo, ki je priznано kot uspešno opravljeno.

S tem je povezano tveganje, da za opravljeno delo plačila sploh ne bodo prejeli. Ob tem obstaja velik obseg neplačanega dela, ki ga delavci namenijo iskanju dela, opravljanju različnih obveznih neplačanih testov usposobljenosti, pisanju povratnih informacij o nalogah ipd. Delavci na platformah imajo tudi druge stroške, povezane z delom, kot so nakupi in vzdrževanje delovnih sredstev, plačilo provizije platformam, da bi lahko opravljali delo, in davki na dohodke iz dela na platformah. Način plačevanja delavcev oz. nižanje cene dela je ključna lastnost poslovnega modela platform. Analiza je pokazala, da velik in rastoč del delavcev na platformah opravlja slabo plačano prekarno delo. Finančna prednost, ki so je deležni platformni delavci iz manj razvitih držav zaradi globalnega formiranja cen na platformah v primerih virtualnih storitev, je dejansko samo stranski produkt zniževanja cene dela delavcem iz (zaenkrat) bogatejših okolij.

Delo na spletnih platformah delavcem ne zagotavlja socialne varnosti, saj so v večini sistemov, predvsem evropskih, pravice in socialna varnost omejene na priznan status delavca oz. na obstoj pogodbenega odnosa med delodajalcem in delavcem.

Analiza avtonomije delavcev in delovnih razmer kaže na to, da je svoboda pri določanju lastnega delovnega časa, pri izbiri lokacije, vsebine in ostalih delovnih razmer na platformah za večino delavcev na platformah zgolj mit. Pri delu na spletnih platformah je s sledenjem in sistemom množičnega ugleda prisoten stalen nadzor nad delavci. Spletne platforme posredno in tudi neposredno nadzorujejo delovni čas svojih delavcev, njihovo učinkovitost, produktivnost in kakovost opravljenega dela. Platforme so privedle do razvoja 24-urne ekonomije, v kateri delavci v zasebnem času opravljajo dodatne ure plačanega in neplačanega dela, s čimer se meje med zasebnim in poklicnim življenjem brišejo. V prekarno delo z nizkim plačilom in dolgimi delovniki so neprostoovoljno ujeti prav najranljivejši člani družbe. Analiza je pokazala, da gre pri delu na spletnih platformah za skrajno obliko prožnosti, ki samo tistim, ki imajo zagotovljeno finančno in socialno varnost zunaj platform ali so pripadniki majhne skupine »superzvezd«, ki jim na platformah uspe pridobiti kontinuirano in bolj plačano delo (ker imajo za to finančne in druge pogoje), pomeni možnost za uresničevanje svobode in samostojnosti (npr. lažje usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja). Za posameznike, katerim delo na spletnih platformah pomeni edino možnost za preživetje, kratkoročno zagotovljeno in negotovo delo ne ponuja možnosti niti za dostojno življenje niti načrtovanje stabilne prihodnosti.

Večinoma platforme ne skrbijo za varnost in zdravje pri delu, temveč je tudi ta skrb popolnoma prenesena na delavce. To ima zanje lahko nevarne posledice, v nekaterih primerih pa tudi za zdravje in varnost uporabnikov storitev in širše okolje (npr. pri voznikih, izvajalcih skrbstvenih ali gospodinjstkih storitev na domu ipd.).

Trditve zagovornikov platformne ekonomije, da naj bi ta ustvarjala globaliziran in nediskriminatoren trg, na katerem so veščine in izkušnje ključni kriterij pri izbiri delavcev, v mnogih primerih spletnih platform dela ne držijo. Navkljub formalni odprtosti ekonomije so prisotne številne omejitve, ki delavcem onemogočajo vključitev na spletni trg delovne sile. Diskriminacija na spletnih platformah dela ni redek pojav. Študije govorijo o spolni, rasni in nacionalni diskriminaciji. Nekatere od prej obstoječih neenakosti se ne razrešujejo, a razvijajo se še nove, specifične za platformno delo. Tako kot na tradicionalnem trgu dela tudi na spletnem trgu dela obstaja visoka spolna segregacija po poklicih, med spoloma pa obstaja opazna plačna vrzel. Veliko vlogo pri diskriminaciji na spletnih platformah dela igra sistem množičnega ugleda. Ker je sistem ugleda en izmed ključnih mehanizmov delovanja spletnih platform, je tveganje za razrast diskriminacijskih praks visoko. Zaradi razvoja spletnih platform v regulatornem vakuumu se ustvarja prostor za razvoj diskriminacijskih praks, prekarizacijo dela in slabšanje razmer za najranljivejše skupine v družbi.

Sklenemo lahko, da sta trend hitre rasti in uspešnost poslovnega modela platformne ekonomije utemeljena na destandardizaciji in prekarizaciji dela ter eksternalizaciji stroškov in tveganj poslovanja. Z monopolizacijo informacij o povpraševanju po delu na platformah je dosežen paradoks na trgu delovne sile: delavci plačujejo, da bi sploh dobili možnost za opravljanje dela in zaslužek (s plačevanjem provizij ali članarin platformam). Ekonomska moč pa se kopiči v rokah tistih, ki nadzorujejo in upravljajo z informacijami.

Čeprav imajo spletne platforme potencial za ustvarjanje priložnosti za dostojno delo, so trenutno oblika kapitalističnega delovanja, kjer ob pomanjkanju ustrezne regulacije vladajo surove tržne sile. Velik del delavcev opravlja izrazito prekarno delo, ki ne ustreza standardom dostojnega dela. Glede na trende rasti pomembnost platformne ekonomije zahteva oblikovanje in vzpostavitev ustreznih regulatornih mehanizmov. Razumevanje logike poslovnega modela, ki temelji na nadzoru informacij, katere prispevajo tako delavci kot potrošniki na spletnih platformah (ki tako nezavedno postajajo »delavci«), pa kaže na velike ovire takemu razvoju in na potrebo po preseganju rešitev, ki so utemeljene na doslej znanih načinih organiziranja dela in oblikovanja ekonomskih razmerij.

Razumevanje socialnih in ekonomskih posledic organiziranja dela na spletnih platformah je ključnega pomena za pripravo in impleментacijo prihodnjih sistemov regulacije dela in delitve ekonomske moči. Predstavljene raziskave so omogočile vpogled v različne vidike delovanja spletnih platform dela, za popolno razumevanje prihodnosti dela na spletnih platformah pa bo potrebno nadaljnje raziskovanje.

LITERATURA

- Agrawal, A., J. Horton, N. Lacetera in E. Lyons, (2013): Digitalization and the contract labor market: A research agenda. NBER Working paper No. 19525. National Bureau of Economic Research, Cambridge. Dostopno prek <http://john-joseph-horton.com/papers/digitization.pdf>, 23. 4. 2020.
- Arnold, D. in J. Bongiovi (2013): Precarious, Informalizing and Flexible Work Transforming Concepts and Understandings. *American Behavioral Scientist*, 57(3), 289–308. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/258122973_Precarious_Informalizing_and_Flexible_Work_Transforming_Concepts_and_Understandings, 23. 4. 2020.
- Barzilay, A. R. in A. Ben-David (2017): Platform Inequality: Gender in the Gig-Economy. *Seton Hall law review*, 47, 393–431. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/314877026_Platform_Inequality_Gender_in_the_Gig-Economy, 23. 4. 2020.
- Becker, T. in A. Rajwani (2016): The Sharing Economy and the Future of Work. The Ted Rogers School of Management's Centre for Labour Management Relations at Ryerson University. Dostopno prek <https://www.scribd.com/document/355361812/The-Sharing-Economy-the-Sharing-Economy-and-the-Future-of-Work>, 7. 7. 2019.
- Belk, R. (2014): You are what you can access: Sharing and collaborative consumption online. *Journal of Business Research*, 67(8), 1595–1600. Dostopno prek <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0148296313003366>, 23. 4. 2020.
- Berg, J. (2016): Income security in the on-demand economy: Findings and policy lessons from a survey of crowdworkers. *Conditions of Work and Employment Series No. 74*. Dostopno prek https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_protect/-protrav/-travail/documents/publication/wcms_479693.pdf, 23. 4. 2020.
- Bolotnikova, M. N. (2017): Labor Litigator: Shannon Liss-Riordan defends the »whole social fabric of employment«. *Harvard magazine*. Dostopno prek <https://harvardmagazine.com/2017/03/labor-litigator>, 7. 7. 2019.
- Chappelow, J. (2019): Investopedia: What Is the Gig Economy? Dostopno prek <https://www.investopedia.com/terms/g/gig-economy.asp>, 23. 4. 2020.
- Codagnone, C., F. Abadie in F. Biagi (2016): The Future of Work in the »Sharing Economy«. *Market Efficiency and Equitable Opportunities or Unfair Precarisation?*. Institute for Prospective Technological Studies: JRC Science for Policy Report EUR. Dostopno prek <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101280/jrc101280.pdf>, 9. 7. 2019.
- Court of Justice of the European Union (2017): The service provided by Uber connecting individuals with non-professional drivers is covered by service in the field of transport. Press release No. 136/17. Luxembourg: CVRIA. Dostopno prek <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2017-12/cp170136en.pdf>, 23. 4. 2020.
- Crockett, Z. (2019): How much money can you make in Amazon Mechanical Turk? *The Hustle*. Dostopno prek <https://thehustle.co/making-money-on-amazon-mechanical-turk/>, 23. 4. 2020.

- Cunningham-Parmeter, K. (2016): From Amazon to Uber: Defining Employment in the Modern Economy. *Boston Univerity Law Review*, 96, 1674–1728. Dostopno prek <https://www.bu.edu/bulawreview/files/2016/10/CUNNINGHAM-PARMETER.pdf>, 16. 6. 2019.
- De Groen, W. P. in I. Maselli (2016): The Impact of the Collaborative Economy on the Labour Market. Bruselj: Centre for European Policy Studies. Dostopno prek https://www.ceps.eu/system/files/SR138CollaborativeEconomy_0.pdf, 14. 5. 2019.
- Diani, M. (1992): The concept of social movement. *The Sociological Review*, 40(1), 1–25. Dostopno prek <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x>, 7. 6. 2019.
- Difallah, D., E. Filatova in P. Ipeirotis (2018): Demographics and Dynamics of Mechanical Turk Workers. In proceedings of WSDM 2018: The Eleventh ACM International Conference on Web Search and Data Mining. Dostopno prek <http://www.ipeirotis.com/wp-content/uploads/2017/12/wsdmf074-difallahA.pdf>, 23. 4. 2020.
- Drahokoupil, J. in B. Fabo (2016): The platform economy and the disruption of the employment relationship. ETUI Policy Brief: European Economic, Employment and Social Policy. Dostopno prek <https://www.etui.org/content/download/23770/197926/file/Platform+economy+Drahokoupil+Fabo+Policy+Brief+PB+2016.05.pdf>, 14. 5. 2019.
- Dreyer, B., F. Lüdeke-Freund, R. Hamann in K. Facer (2017): Upsides and downsides of the sharing economy: Collaborative consumption business models' stakeholder value impacts and their relationship to context. *Technological Forecasting & Social Change*, 125, 87–104. Dostopno prek <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162517304377>, 7. 7. 2019.
- Dyal-Chand, R. (2015): Regulating Sharing: The Sharing Economy as an Alternative Capitalist System. *Tulane Law Review*, 90(2), 241–309. Dostopno prek <https://core.ac.uk/download/pdf/78094887.pdf>, 10. 6. 2019.
- Dubal, V. B. (2017): The Drive to Precarity: A Political History of Work, Regulation, & Labor Advocacy in San Francisco's Taxi & Uber Economies. *Berkley Journal of Employment & Labor Law*, 38(1), 73–135. Dostopno prek <https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1501&context=bjell>, 20. 6. 2017.
- Elliot, L. (2011): The Guardian: Global financial crisis: five key stages 2007–2011. Dostopno prek <https://www.theguardian.com/business/2011/aug/07/global-financial-crisis-key-stages>, 23. 4. 2020.
- Hagel, J. (2016): »Harnessing the Full Potential of Platforms«. *The Marketing Journal*. Dostopno prek <http://www.marketingjournal.org/john-hagel-harnessing-the-full-potential-of-platforms/>, 23. 4. 2020.
- Hamari, J., M. Sjöklint in A. Ukkonen (2016): The sharing economy: Why people participate in collaborative consumption. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67(9), 2047–2059. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/255698095_The_Sharing_Economy_Why_People_Participate_in_Collaborative_Consumption, 7. 6. 2019.
- Heylighen, F. (2017): Towards an intelligent network for matchinf offer and demand: From the sharing economy to the global brain. *Technological Forecast-*

- ing and Social Change, 114, 74–85. Dostopno prek <http://pcp.vub.ac.be/Papers/GB-OfferNetwork.pdf>, 23. 4. 2020.
- Huws, U. in S. Joyce (2016a): Crowd vorking survey: Size of the UK's »Gig Economy« revealed for the first time. University of Hertfordshire. Dostopno prek <http://englishbulletin.adapt.it/wp-content/uploads/2016/02/crowd-working-survey-pdf1.pdf>, 7. 7. 2019.
- Huws, U. in S. Joyce (2016b): Crowd vorking survey: Size of the Sweden's »Gig Economy« revealed for the first time. University of Hertfordshire. Dostopno prek <http://www.uni-europa.org/wp-content/uploads/2016/03/crowd-working-survey-swedenpdf.pdf>, 7. 7. 2019.
- Huws, U. in S. Joyce (2016c): Crowd vorking survey: Size of the Germany's »Gig Economy« revealed for the first time. University of Hertfordshire. Dostopno prek http://www.uni-europa.org/wp-content/uploads/2016/11/crowd_working_survey_Germany.pdf, 7. 7. 2019.
- Huws, U. in S. Joyce (2016č): Crowd vorking survey: Size of the Germany's »Gig Economy« revealed for the first time. University of Hertfordshire. Dostopno prek http://www.uni-europa.org/wp-content/uploads/2016/06/crowd_working_survey_Netherlands.pdf, 7. 7. 2019.
- Huws, U. in S. Joyce (2016d): The economic and social situation od crowd workers and their legal status in Europe. International Labor Brief, 12(8), 9–18. Dostopno prek http://researchprofiles.herts.ac.uk/portal/files/12308453/Accepted_Manuscript.pdf, 9. 7. 2019.
- Kenney, M. in J. Zysman (2016): The Rise of the Platform Economy. Issues in science and technology, 32(3), 61–69. Dostopno prek <https://issues.org/the-rise-of-the-platform-economy/>, 10. 6. 2019.
- Kiesling, L., M. Munger in A. Theisen (2018): From Airbnb to Solar: Toward A Transaction Cost Model of a Retail Electricity Distribution Platform. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/326995058_From_Airbnb_to_Solar_Toward_A_Transaction_Cost_Model_of_a_Retail_Electricity_Distribution_Platform, 23. 4. 2020.
- Lozar, J. (2018): Zavedanje, stališča in vedenje slovenskih porabnikov v delitveni ekonomiji (magistrsko delo). Dostopno prek <http://www.cek.ef.uni-lj.si/magister/lozar3188-B.pdf>, 23. 4. 2020.
- Mair, J. in G. Reischauer (2017): Capturing the dynamics of the sharing economy: Institutional research on the plural forms and practices of sharing economy organizations. Technological Forecasting and Social Change, 125, 11–20. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/317271515_Capturing_the_dynamics_of_the_sharing_economy_Institutional_research_on_the_plural_forms_and_practices_of_sharing_economy_organizations, 23. 4. 2020.
- Martin, C. J. (2016): The sharing economy: A pathway to sustainability or a nightmarish form of neoliberal capitalism?. Ecological Economics, 121, 149–159. Dostopno prek <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800915004711?via%3Dihub>, 23. 4. 2020.
- Maselli, I. in B. Fabo (2015): Digital workers by design? An example from the on-demand economy. CEPS Special Report No. 414. Dostopno prek <https://www.>

- ceps.eu/system/files/WD414%20IM%20and%20BF%20Interior%20Designer.pdf, 23. 4. 2020.
- Mason, P. (2015): The end of capitalism has begun. *The Guardian*. Dostopno prek <https://www.theguardian.com/books/2015/jul/17/postcapitalism-end-of-capitalism-begun>, 23. 4. 2020.
- Murillo, D., H. Buckland in E. Val (2017): When the sharing economy becomes neo-liberalism on steroids: Unraveling the controversies. *Technological Forecasting & Social Change*, 125, 66–76. Dostopno prek <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0040162517307072>, 2. 6. 2018.
- Nieborg, D. B. in T. Poell (2018): The platformization of cultural production: Theorizing the contingent cultural commodity. *Sage journals*, 20(11), 4275–4292. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/324755330_The_platformization_of_cultural_production_Theorizing_the_contingent_cultural_commodity, 23. 4. 2020.
- Parker, G. G., M. W. Van Alstyne in S. P. Choudary (2016): *Platform revolution: how networked markets are transforming the economy and how to make them work for you*. W. W. Norton & Company: New York.
- Partridge, E., T. Dalzell in V. Terry (2007): *The concise new Partridge dictionary of slang and unconventional English*. Psychology Press.
- Richardson, L. (2015): Performing the sharing economy. *Geoforum*, 67, 121–129. Dostopno prek <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S001671851530141X>, 9. 6. 2019.
- Rodgers, G. in J. Rodgers (1989): Precarious jobs in labour market regulation: The growth of atypical employment in Western Europe. *International Institute for Labour Studies: Bruselj*. Dostopno prek <https://criticalpsygreece.files.wordpress.com/2008/04/rodders.pdf>, 23. 4. 2020.
- Rogers, B. (2016): Employment Rights in the Platform Economy: Getting Back to Basics. *Harvard Law & Policy Review*, 10, 480–520. Dostopno prek https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2641305, 10. 6. 2019.
- Rouse, M. (2019): Tech Target: Gig economy. Dostopno prek <https://whatis.techtarget.com/definition/gig-economy>, 23. 4. 2020.
- Schmid-Drüner, M. (2016): The Situation of Workers in the Collaborative Economy. *European Parliament: Policy Department A: Economic and Scientific Policy*. Dostopno prek [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/587316/IPOL_IDA\(2016\)587316_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/587316/IPOL_IDA(2016)587316_EN.pdf), 28. 4. 2019.
- Schor, J. B. in W. Attwood-Charles (2017): The »sharing« economy: labor, inequality, and social connection on for profit platforms. *Sociology Compass*, 11(8). Dostopno prek https://www.bc.edu/content/dam/files/schools/cas_sites/sociology/pdf/SocCompass%20Sharing%20Economy%20v3.pdf, 6. 7. 2019.
- Schor, J. B., W. Attwood-Charles, M. Cansoy, I. Ladegaard in Wengronowitz (2017): Dependence and Precarity in the Platform Economy. Dostopno prek https://www.bc.edu/content/dam/files/schools/cas_sites/sociology/pdf/Dependence%20and%20Precarity%20Feb%202017.pdf, 7. 7. 2019.
- Srnicek, N. (2017): *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- The Economist (2009): Top companies by market capitalisation. Dostopno prek

- <https://www.economist.com/economic-and-financial-indicators/2009/07/30/top-companies-by-market-capitalisation>, 23. 4. 2020.
- Valant, J. (2016): A European agenda for the collaborative economy. European Parliamentary Research Service. Dostopno prek [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593510/EPRS_BRI\(2016\)593510_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593510/EPRS_BRI(2016)593510_EN.pdf), 23. 4. 2020.
- Valenčič, D. (2017): Souporaba avtomobilov (car sharing): vedno zagotovljeno parkirišče tudi v središču mesta. Dnevnik. Dostopno prek <https://www.dnevnik.si/1042779413>, 23. 4. 2020.
- Wark, McKenzie (2004). A Hacker Manifesto. Harvard University Press.
- Wark, McKenzie (2019). The Capital is Dead. Verso.
- VIRI
- Amazon Mechanical Turk (2017): Mturk is now available to Requesters from 43 countries. Dostopno prek <https://blog.mturk.com/mturk-is-now-available-to-requesters-from-43-countries-77d16e6a164e>, 23. 4. 2020.
- Cambridge Dictionary. (b.d.): Gig economy. Dostopno prek <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gig-economy>, 23. 4. 2020.
- Care.com. (b.d.): Dostopno prek <https://www.care.com/>, 23. 4. 2020.
- Eurofound (2015): New forms of employment. Publication Office of the European Union: Luxembourg. Dostopno prek https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1461en.pdf, 23. 4. 2020.
- Eurofound (2018): Employment and working conditions of selected types of platform work. Publications Office of the European Union: Luxembourg. Dostopno prek https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18001en.pdf, 23. 4. 2020.
- Eurostat (2019a): Involuntary part-time employment as percentage of the total part-time employment, by sex and age (%). Dostopno prek http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsa_eppgai&lang=en, 23. 4. 2020.
- Eurostat (2019b): Involuntary temporary employment. Dostopno prek <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tesem190&lang=en>, 23. 4. 2020.
- Evropska komisija (2016): The use of collaborative platforms. Flash Eurobarometer 438. Dostopno prek <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/72885>, 3. 7. 2019.
- Evropska komisija (2018): The use of collaborative platforms. Flash Eurobarometer 467. Dostopno prek <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/84015>, 3. 7. 2019.
- Evropska komisija (2019): Single Market Scoreboard: Collaborative Economy. Reporting period: 2013–2017. Dostopno prek https://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/_docs/2019/performance_per_policy_area/collaborative_economy_en.pdf, 23. 4. 2020.
- Evropski parlament (2017): The Social Protection of Workers in the Platform Economy. Directorate General for Internal Policies: Policy Department A: Economic and Scientific Policy. Dostopno prek [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/614184/IPOL_STU\(2017\)614184_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/614184/IPOL_STU(2017)614184_EN.pdf), 23. 4. 2020.

- Freelancer.com. (b.d.): Dostopno prek <https://www.freelancer.com/>, 23. 4. 2020.
- FXSSI 2019. Most Valuable Companies in the World – 2019. Dostopno prek <https://fxssi.com/top-10-most-valuable-companies-in-the-world>, 23. 4. 2020.
- Gigwalk.com. (b.d.): Uradna spletna stran. Dostopno prek <http://www.gigwalk.com/>, 23. 4. 2020.
- Handy (2019): Uradna spletna stran. Dostopno prek <https://www.handy.com/services/>, 23. 4. 2020.
- Mednarodna organizacija dela (1999): Decent Work. Report of the Director-General. Dostopno prek <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-i.htm>, 23. 4. 2020.
- Mednarodna organizacija dela (2011): Policies and Regulations to Combat Precarious Employment. Ženeva. Dostopno prek https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/meetingdocument/wcms_164286.pdf, 23. 4. 2020.
- Mednarodna organizacija dela (2013): Decent work indicators: Guidelines for producers and users of statistical and legal framework indicators. ILO manual – Second version. Dostopno prek https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-integration/documents/publication/wcms_229374.pdf, 8. 7. 2019.
- Mednarodna organizacija dela (2018): Digital labour platforms and the future of work: Towards decent work in the online world. Geneva: International Labour Organization. Dostopno prek https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-dcomm/-publ/documents/publication/wcms_645337.pdf, 6. 7. 2019.
- Mednarodna organizacija dela (b.d.): Uradna spletna stran. Dostopno prek <https://www.ilo.org/global/topics/decent-work/lang-en/index.htm>, 23. 4. 2020.
- OZN (2015): (UN 2030 Agenda for Sustainable Development 2030 Agenda) <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>, 23. 4. 2020.
- TaskRabbit (b.d.): Uradna spletna stran. Dostopno prek <https://www.taskrabbit.com/>, 23. 4. 2020.
- Uber Marketplace (b.d.): Share rides: How does UberPool expand access? Dostopno prek <https://marketplace.uber.com/matching/shared-rides>, 23. 4. 2020.
- Upwork (2019): Fee and ACH Authorization Agreement. Dostopno prek <https://www.upwork.com/legal#fees>, 23. 4. 2020.
- Zilliondesigns (b.d.): Uradna spletna stran: Terms and Conditions. Dostopno prek <https://www.zilliondesigns.com/terms>, 23. 4. 2020.
- 99designs (b.d.): Uradna spletna stran. Dostopno prek <https://99designs.com/>, 23. 4. 2020.
- Zakon o delovnih razmerjih – ZDR-1 (2013): Sprejet v Državnem zboru Republike Slovenije, v veljavi od 12. aprila. Dostopno prek <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/112301>, 23. 4. 2020.